

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

DE CAP A CAP DE LA SERRA DE CADÍ

Era l'endemà de l'ascensió al Pedraforca. Nostres bons companys Pagès y Vitró'ns deixaven pera seguir son plan d'excursió a Sant Llorenç dels Piteus, Solsona y Cardona. Altre company, en Joseph Serra, se quedava a Gòsol a fer un floret de fotografies, y els demés, en Mitjans, l'Armangué, en Casas-Carbó, en César Albert Torras, en Bombach, en Deu, en Figueras, en Miret, en Joseph Maria Torras y jo'ns disposavem a fer via dret a la serra de Cadí.

El natural cansament d'uns quants dies d'excursió, marxant molt y dormint poch, feu que costés bon xich organisar la caravana y que no eixíssim tant dematí com ens haviem proposat. El sol sortí primer que nosaltres y, ab tot, no eren més que quarts de sis del matí quan arrencavem.

A la sortida de Gòsol, si bé l'astre del dia aclarava'ls cims ab entonació rogenca, retallant-se la majestuosa serra de Cadí en un blau puríssim, sense la més lleugera boirina ni llegany, en cambi les clotarades restaven encara en l'ombra, y nostre camí, arredossat a lleyant, era també ombrejat, sentint-se una fredor prou insinuant, que feya amparar-se dels abrigalls a tots els que montats anaven. Al soroll de les ferrades potes de les cavalleries sortien les dones en portes y finestres, la mainada corria a nostre entorn, y tot-hom ens despedia ab un carinyós adéu-siau y a reveure, que'ns demostrava la natural cultura de la gent d'aquell poble, intel·ligent y hospitalaria.

La costa, molt pedregosa, se fa tot seguit ben dura y pronunciada, y seguits revolts enlairen el camí. La comitiva produeix un bell aspecte. Excursionistes, moços de peu, guia y cavalleries formen serra amunt un bell entrellaçat.

Regna l'alegria y l'expansió. Acudits oportuns, clams de joya y notes de cants populars ressonen en l'espai, y, en tant que'ns

enlairam, se van descobrir nous y extensos panorames que'ns captiven la mirada. Al N. se redreça, sempre alterosa, cantelluda, ab blavosos tons, pelada y aspra, majestuosa y ferrenya, la serra de Cadí, endinsant sa gegantesca testa en la pureza d'un

Clixé de J. Deu

SERRA DE CADÍ DESDE LA PLAÇA DE GÒSOL

cel blau y transparent, sense'l més lleu entrenyinnall en tot l'extens horitzó. A mig-jorn els espays van dilatant-se. La colossal serra d'en Cija avança soberca extrenyent la vall, atravessant-se al fons l'original montanya de Busa, de vessants dretes, encingle-rades, plana en son cim, ab son erissall davanter, enrastellat y aspre, de la serra dels Bastets; endallà, montanyes y més montanyes

llunyanes, apareixent en zumzades en l'horitzó; a ponent, darrera la verda serra del Vert, que tanca la bella y frescal vall de Gòsol, ressurc ab cayents enèrgichs la llarga serra del Port del Comte; a llevant se'ns ofereixen a la vista'ls trencalls de Pedraforca simulant el ciclòpich aspecte d'un macís grandió en ruines, desolat y erm.

Sempre pujant, arribem al coll de Font Tarrés (1,675 ms.), en l'important derivació del Pedraforca que, separant en sa arrencada la coma de Septfonts de la de Prat de Reo, corrent de SO. a O. per la Muga, arriba a n'aquest coll de Font Tarrés, s'enfila al tossal de Castell de Termes, baixa d'allí al coll de Josa (1,690 ms.), corre a la collada de les Toses, s'alça novament en la montanya dels Cloturons, torç a mig-jorn, en la Costafreda, baixant a la collada de la Mola (1,845 ms.) y clot de les Carboneres, puja al Portell de l'Os y Prat de les Fustes, alçant-se en el turó de Prat Naviral, dalt de la serra del Vert, desviant-se allí dret a Cap d'Urdet (2,281 ms.) y coll del Port, trobant son punt culminant en el gran macís de la serra del Port del Comte o de la Bofia (2,340 ms.), formant l'alta reconca de la vall superior del Cardener. Les aigües del coll de Font Tarrés corren al S. a l'Aigua de Valls, tributari del Cardener, y al N. a la vall de Cerneda, originaria del Lavansa. La font naix dalt de tot de la collada, en un prat verdós, de cara a tramontana, donant l'aigua a l'afluent del Segre.

Conta la tradició que a Font Tarrés hi ha una pell de bou plena de dobles de quatre,—cosa ja ben rara avuy en nostra terra.— Se diu que són molts els que han provat d'anar-la a treure, a la nit; han picat fondo, més en arribant a certa fondaria han tingut de fugir escapats, perquè per compte de diners surten dimonis.

Un cunyat del guia que'ns acompanyava, anant aquest any, una nit, a espiar les llebres, al mig d'hermós clar de lluna se li aparegué en aquest lloch una fantasma avançant depressa en direcció seva. Girà esquena conjurant-la en nom del Pare, del Fill y del Esperit Sant, y apretà a córrer, no tombant-se may fins arribar a Gòsol. En essent a casa seva tingué de ficar-se al llit, li donaren vi ab pega pera treure-li l'espant, y, ab tot, emmalaltí molt de temps.

No són sols els isarts, segons la veu del poble, els que corren per aquestes males terres: a la nit hi rondén també les bruixes.

Passat Font Tarrés, aont ens despedirem ja de les valls altes del Cardener, donàrem un revolt vers a llevant, deixant a dreta la Coma dels Caners, per aont havíem pujat el dia abans a Pedraforca, y arribàrem al Cap de la Portella (1,780 ms.), entre grenys aspres y cantelluts.

A curta distancia's troba'l serrat de la Salve (1,740 ms.), d'aon se domina al fons la solitaria vall de Cerneda, originaria del Lavansa; vall tancada per les cayents abruptes de la Costa Cabirolera, de la collada del Collell y dels varals enxorrencats que atravessavem. En la trista sotalada s'hi descobre'l petit santuari de Santa Maria de la Llosa. Seguint el trauc de la vall s'ovira al fons la serra del Port del Comte, y entre altres llunyanes serralades la del Boumort, y a dreta, al cap de la serra de Cadí, el puig de la Canal Baridana.

Marxant sempre per dolent terror aon no poden seguir els matxos, que's veuen obligats a fer grans marrades, baixant al fons de la vall pera tornar després a remontar-la, trobem en un amagat recó, enxorrencat, la fredíssima font de La Roca, que naix entre'ls esqueys d'un penyalar recobert d'herba y molça.

Arribem al Collell, ondulat replà d'herbey (1,800 ms.), y tot de pla, pel glebatge, revoltant la part alta de la deserta vall de Cerneda, en la qual s'hi veu sols l'iglesieta de Santa Maria de la Llosa y dues o tres cases y molins, arribem al pla de les Bassotes (1,810 metres), aon se deixa'l camí que va a Bagà per Font Cerdana y les Costes, y'l que va a Cerdanya pel coll de Tancalaporta. Ens trobem en l'enllaç del Pedraforca ab la serra de Cadí. Per aquí, desde la serra Pedregosa, que anem a escalar, y desde la Costa Cabirolera, recta y enasprada, que tenim a l'esquerra, baixen de la serra de Cadí isarts o bé cabirols, com se'ls anomena en el país, els quals s'enfilen, pel Collell y la collada dels Teulers, a llurs inacessibles amagatalls de Pedraforca.

Les aigües van, per llevant y per mig-jorn, al Llobregat, pel Bastareny, y per ponent, al Segre, pel Lavansa.

Donen nom a la planada, del coll, unes quantes basses d'aigua, que'n conserven sempre més o menys quantitat, y que s'utilisen pera abeurar el bestiar que pastura en les serres.

Desde aquí comencem ja de ferm l'ascensió.

Pasturaven en el Pla de les Bassotes una grossa ramada de vaques y una eugaçada. A la vista de les cavalleries que manavem, els mulats y pollins començaren a córrer enjogaçats y a cercar festes a nostres matxos. Bramaren aquests de debò, y bon xich més, y començà una desordenada carrera en la que hi prengueren part eugues, vaques y vedells. Hi hagué un moment de veritable confusió en que'ls que anaven a cavall tingueren precisió de lluir llurs dots cavallístiques, y els que marxaven a peu de defendre's a cops de pedra de les amenaçadores festaces de la vacada. S'apai-

bagà la remolinada esquivant ab arguments contundents l'esvalotat bestiar.

Seguírem en amunt l'esbufegadora costa, y remontant el Prat Toixonés, ras englebat de richs pasturatges, y el Prat Socarrat, de vert herbey, clapejat de negres pins, arribàrem al Cap del Prat, esquerp collet infranquejable, d'aon gosàrem, dret a l'esquerra, d'una vista indescriptible de la feréstega clotada del Vilech, dels cingles de Fonolleres, les cayents abruptes de la Costa Cabirolera y les espadades Roques de l'Urdíguer, comarcades desolades rublertes de precipicis, fermes penyals y sots deserts. Pujant sempre sense descans, creuem el Prat Berlà a través del glebatge y de la escampada pinosa, y arribem al caire de la Serra Pedregosa, desarrelada de l'aresta del Cadí, y formant entre una y altra, en sa comú direcció dret al SO., una ampla y reclosa reconca en la que s'hi amaga extensa comarcada de pasturatges. Es la Coma dels Cortils. Gairebé sempre es deserta. El bestiar no hi fa gaire estada. L'en allunya la falta d'aigua y de fonts. Sols arreu s'extenen algunes isolades congestes de neu que s'escolen mandrosament.

L'única font que's troba en tot l'aiguavés d'aquest desamparat territori es la font Tordera, en un alt replech de la Serra Pedregosa, en amunt del camí; més aquest manantial no es pas constant, com que s'alimenta de la fosa de les neus. Quan s'extingeixen les congestes superiors y les filtracions s'agoten, la font no raja. La trobàrem agotada y'ns dirigírem aleshores a fer l'acampada al peu mateix del coll de Prat d'Aguiló (2,400 ms.), prop d'una congesta.

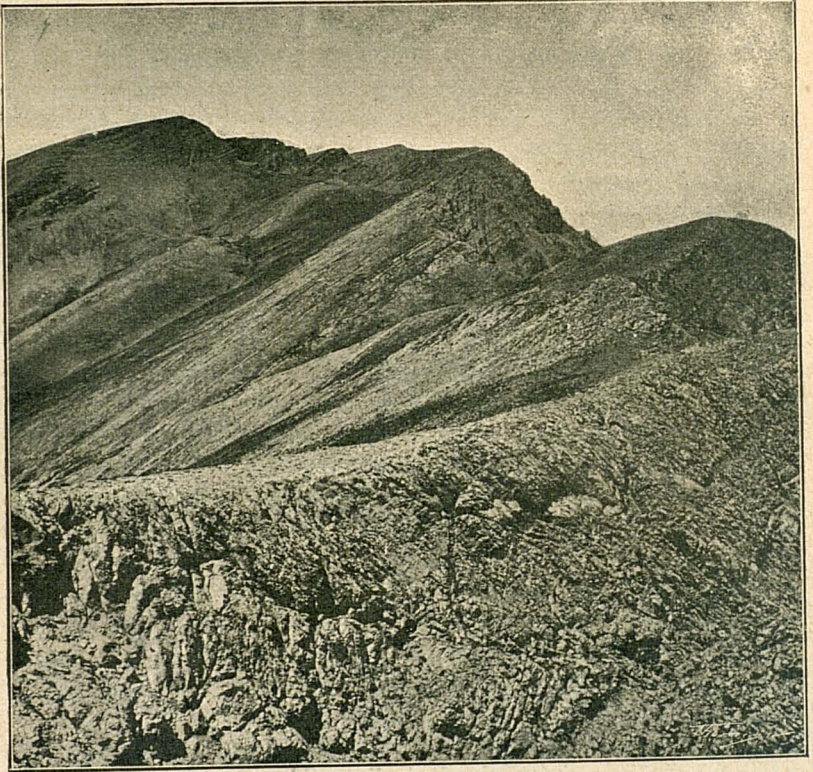
Traguerem les provisions, férem un àpat fret, y pera pendre cafè tinguerem de fer bullir neu de la propera congesta, per manca d'aigua.

Acabat l'esmorsar teniem de separar-nos, uns a ponent, altres a llevant. Pujàrem junts al coll de Prat d'Aguiló, aont el camí que havíem seguit se trifurca. El del mig, que es el directe de Cerdanya, va a Montellà; el de la dreta, en direcció al NE., va a Nas, y el de l'esquerra, que's dirigeix al NO., baixa a l'ermita de la Mare de Déu de Bastanist. Aquest es l'únich pas verament transitable, y encara no pas a l'hivern, que travessa pel cim de la serra de Cadí.

Desde'l coll de Tancalaporta, en un extrem de la serra, al coll de Creus, a l'altre, no n'hi ha cap més. Sols els contrabandistes y algun bon trescador del país s'arrisquen ab prou feynes a peu pels mals passants de la Canal Baridana y de la Roca Plana.

Seguírem encara tots junts fins prop del cim de Comabona, turons bessons englebatos en son cim y cantelluts en sos caires, pera

admirar aplegats l'hermós panorama que d'allí's descobre. Per la part N., als peus, sota feréstechs estimballs, s'extén tota la plana de Cerdanya, la Batllia y'l Baridà; de NE. a NO., enquadrant la part oposada les altes serres de Bascaran y Maranges, Andorra y

Clixé de C. A. Torras

SERRA DE CADÍ DESDE LA CANAL DE BASTANIST

Campcardós; més al NE. s'aixeca'l soberch macís del Carlit, y dret a llevant les serres del Capcir, Madres y Conflent. Vers al NO. se descobren les montanyes del Pallars, sobresortint la Pica d'Estats y'l Montcalm, y més enllà les Malehides, y un seguit innombrable de pichs y crestes accidentades del Pireneu central, destacant-se les geleres imposants. Dret a ponent ofereix un grandió y feréstech aspecte l'escaixalada serra de Cadí, ab ses enasprades

canals, sos cims trencats y ses paoroses timbes. El dia era clar en extrem; el quadrant N. lluí ab una puretat de cel admirable, d'una blavor indefinible, descalitjat del tot; els termes s'apropaven desentranyats, destacant-se'ls cims ab retallat relleu. Pel costat de mig-jorn, en cambi, la calitja era molt espessa, y l'immens panorama que's descobre de quasi tota nostra Catalunya's presentava bastant confós.

El gran nervi de la carena pirenenca que s'extén de mar a mar, de l'Atlàntich al Mediterrà, té son extrem oriental en el cap de Leucata, prop de Salces. Formant un avant-mur d'aquesta colossal espinada s'extén un gran brancal del propi Pireneu, que mor en un costat en el Cap Cerbera y en l'altre en la Conca del Segre, prop de sa unió ab el Lavansa. Allí'l Segre trenca son curs d'orient a ponent, dirigint-se al S., deturat per altre gegantesch macís després de la ratlla general de la gran carena. Aquest gran avant-mur que he indicat y que podria ben bé anomenar-se Pireneu Central català, ja que terra catalana domina per tots indrets, pren molt sovint les mateixes grans elevacions de la barrera que se li anteposa al N. Entre abdós grans murallams hi ha comarques tant catalanes com la Cerdanya, el Capcir, Conflent, Rosselló y Vallespir. Està unit al nervi principal antedit sols per un sol indret, el Pla de la Perxa. No té altre lloch d'unió o intersecció. Desde'l Pla de la Perxa, a llevant, hi corren les aigües del Tet fins al mar, y més a orient encara les de l'Agly y del Tech; a ponent, dret a la Seu, hi corren les aigües del Segre. L'important Pla de la Perxa ajunta, donchs, abdues carenes, desde'ls brancals, del macís de Carlit, en l'arrel septentrional, al pich d'Eyna, en l'arrel meridional. Del pich d'Eyna, dret a llevant, la carena corre sense interrupció, formant grosses gropades y extensos brancals, fins al mar a Cap Cerbera, y vers a ponent, corra dret al puig y coll de Finesrelles y puig de Segre, alçant-se majestuosament en el gegantesch macís del Puigmal. D'allí, ajupint-se en el pas dels Lladres y corrent en avall onduladament pels plans de les Salines y Creu de Mayans, baixa a la collada de Toses, segueix pel pla d'Anyella y torna a redreçar-se en el Puigllançada, nus importantíssim de la carena. S'extén després pel coll del Pal, pel rabaçut montanyam dels Rasos, d'Alp y Padró dels Quatre batlles, coll de Jou, els trencalls feréstechs del Moixaró, el Pendís, forat de Vimboca y la Moixa, fins a Tancalporta. Allí, a Puig Tarrés, al costat del coll, comença la veritable serra de Cadí, que s'alça a 2,525 ms. a Comabona, y

segueix, per carena acanalada y aspra, dret al cim de la Canal Baridana, son punt culminant 2,638 ms., y els pichs de les Tres Canaletes, d'on s'abaixa considerablement dret a coll de Creus, fins a trobar el Segre.

La serra de Cadí forma, donchs, part integrant y no interrompuda del gran avant-mur pirenench o Pireneu Central català. Dels cims bessons de Comabona n'arrenca la gegantesca brancalada que per Serra Pedregosa, el Collell, Pals de Pedraforca, coll de la Trapa, serra d'en Cija, coll de Ferrús y Rasos de Peguera, s'endinsa dret a mig-jorn, conseguint sovint altures molt superiors als 2,000 metres, 2,493 en el pich més alt de Pedraforca y 2,359 en el punt culminant de la serra d'en Cija; separa desde Comabona al Pedraforca aigües del Bastareny y del Lavansa y del Pedraforca en avall aigües del Cardener y del Llobregat. Del propi Pedraforca se n'origina altre important y extens brancal que, separant aigües del Lavansa y Segre de les del Cardener, corre per la Muga, Font Tarrés, Castell de Termes, coll de Mola, Cap d'Urdet y coll del Port, enlairant-se majestuosament a 2,340 ms. en la serra del Port del Comte, cayent després a coll de Jou, y seguint perdent alçaria en avall en son continuat llinder entre'l Cardener y'l Segre.

La serra propia de Cadí, desde'l Comabona, en son extrem oriental fins a son terme de ponent, dóna sols aigües al Segre, al N. pel propi riu y a mig-jorn pel Lavansa. Se presenta sempre escaixalada, ab cayents verticals, sechs y abruptes, arestes combades per la part de Cerdanya: sembla ben bé una serra dentada. Per la part contraria, si bé'ls vessants són molt drets y enxorrencats, d'un rampant molt accentuat, la superfície aparenta molt més llisa y seguida. Tota la cresta pot recorre-s sense major dificultat a peu; el sòl es rocallós; l'herbatge, lliscós y migrat. Com que en el cayent N. les canals estimbades y'ls desprendiments rocosos se perllonguen per un seguit, la vegetació's troba tant sols a centenars de metres en avall, en els més alterosos replans de la petita Cerdanya y Baridà. En la part de mig-jorn els boscos de negra pinosa s'arrelen a mig cayent de serra.

Fruit per curts moments l'hermós espectacle montanyench, nostre cos expedicionari's descomparteix en dues tandes: l'Armangué, en Casas-Carbó, en Bombach, en Mitjans y en César Torras y Buxeda se'n van per entre'ls dos tossals de Comabona a trobar el coll de Tancalaporta pera baixar a Bellver. En Miret, en Deu, en Joseph Maria Torras, en Figueras, el Sr. Barberà, que se'ns

ajuntà a Gòsol, y jo, ens dirigim dret a ponent, pel fil de la serra, a pujar al cim de la Canal Baridana. Les nostres cavalleries, ab els moços de peu, s'entornen pel camí per aont hem vingut, ja que no

Clixé de J. Deu

SERRA DE CADÍ: CANAL DE BASTANIST

poden acompanyar-nos en la via que'ns proposem fer, impracticable pera'ls animals de sella. No deviem ja tornar-les a trobar fins a la tarda, en la vall de Cerneda, prop del cortal Bosquet.

Ens despedim dels companys ab expressives manifestacions y crits de «Visca Catalunya», y emprenem via tots a la vegada.

Remontem la serra per dessobre la coma dels Cortils, vengent

per llarga estona a moços de peu y cavalleries revoltant la coma per la cayent oposada a la serra Pedregosa, y als demés companys enfilant-se en amunt per l'altre costat de la carena, enxiquint-se y perdent-se com a punts imaginaris en la grandiosa amplitud de l'espai.

Tot carenejant, dominant sempre la desolada coma, arribem al caire de la Canal de Bastanist (2,400 ms.), conjunt d'estimballs feréstechs, trencalls verticals, formant una escaixalada curvatura, dominant-se al fons un immens caos de roques colossals y pedruscall trocejat. En un promontori's descobre l'ermita de Bastanist, y més enllà la verdor dels prats y de l'arbreda dels accidentats plans del Baridà. Ens enfilem desde allí pel lliscós glebatge, nascut entre aspre pedregall, y, deixant a un costat l'agut cim de la Costa Cabirolera (2,573 ms.), baixem, carenejant sempre, al pas de la Roca Plana (2,300 ms.). Es aquest pas el més baix de la serra y l'últim franquejable a l'entrar l'hivern, quan la neu s'ampara de la serra, envolquellant-la densament. La baixada a Cerdanya per aquest mal davallant es verament dura y perillosa. Es forçós baixar sempre per les rectes canals, ab el precipici al fons.

«Els isarts! Els isarts!», exclama, ab entusiasme, un dels companys; y, com de fet, fitant la mirada dret a la Costa Cabirolera, en veyem un escamot llençant-se rabents, volant més que corrent, botent y saltant, fent rosolar rostos avall, ab marcada fressa, rochs y pedruscall, fressa que's nota majorment per l'imposant quietisme que en aquells deserts regna. Creuen com una exhalació, ben prompte no'ls veyem, y tot tornà a quedar en el mateix anterior callament.

Pujem al nus de la serra aont arrenca la Costa Cabirolera, y, atravesant el Pas del Cabiro (2,450 ms.), deixem a la dreta'l cim alterós de la cresta (2,573 ms.).

Tombada la Costa Cabirolera, ovirem pel trau de la feréstega clotada, en enllà, entre hermosos punts de vista, la vall y el poble de Gòsol, ensotat, entre'l Pedraforca y les serres d'en Cija y del Vert. El Pedraforca se'ns ofereix també baix un nou y majestuós aspecte, més sempre aïslat, enèrgich de posa, hardit sobre sa soberca base, presentant un arrogant arreplech de punxaguts pitons.

El panorama es sempre immens y atrayent, d'horitzons allunyadíssims.

Revoltem el feréstech clot de Cava, del tot enasprat, inabordable y d'una desolació indescriptible, y, carenejant sempre, arribem a la no menys cantelluda, esborancada canal del Crestall (2,500 ms.).

La font del Crestall, que de tanta nomenada gosa, se troba situada en el costat N. de la serra, a uns 25 metres sota la carena, penjada en el cingle. Es de molt mal accés, franquejable sols a qui tingui'l cap serè al vorejar els precipicis. Per una fisura rocallosa

Clixé de J. Deu

SERRA DE CADÍ: PAS DEL CABIROL

del cingle anem baixant d'un a un y'ns trobem de cop sospesos sobre l'abim. Algú s'extremeix, y de bona gana veuria de recular, més no hi ha pas recurs. Avant y fòra. Per un relleix, decantant-nos apoyats de l'indret de la penya, anem avançant, passant d'un a un. No falta qui obta per passar arrocegant-se de panxa a terra. Ens cal atravessar el pas més difícil, y ab paciència també'l guanyem. La penya embaumada s'avança enfòra, y cal acotar el cap, mirant per força l'horrorós precipici; el pas es tot ben just per un

cos sol y cal assegurar-se bé'ls peus. Es més d'un qui passa arrogant-se. Davant hi va'l guia, segueix en Joseph M.ª Torras, y després els demés. A lo pitjor, en lo més esferehidor del mal passant, el guia, que du un cabaç ab el recapte pera menjar un bocí

Clixé de M. Miret

SERRA DE CADÍ: CANAL DE CAVA

en la font, l'entrega sobtadament a son seguidor, tot dient-li secament: «Tingui, tingui, prengui això», y passa esvarat de cara a la penya, tot senyant-se dues o tres vegades. Sortosament l'altre no s'immuta poch ni mica, gracies a sa familiaritat ab les montanyes, y l'imprudencia del tal home no té altra conseqüència que la part còmica. Se'ns disculpa després dient-nos que sols hi havia estat una sola altra vegada, y que davant de la buidor de l'espai li semblà que'l cap se n'hi anava. De tota manera, sa imprevisió, com a guia, era ben imperdonable. Sinó tenia'l cap prou serè, devia prevenir-ho.

Entrem a la font. Se troba aquesta en una rodona cova endin-sada sota la bauma, formant al davant un balcó desbaranat sortit sobre la timba. El centre de la cova, en el pla terror, està format per una gran bassa d'aigua, clara y transparent, que's va filtrant pel fons, sense desguaç exterior. Alimenta aquest gran bassal, consti-

Clixé de M. Miret

SERRA DE CADÍ: CANAL DE LA FONT DEL CRESTALL

tuït la font, un seguit de degotalls traspuntant del sostre de la penya. L'aigua es tant pura que, malgrat el constant degotar, no forma mica de tosca, presentant-se'l sostre allisat y la cova del tot desembrçada, sense cap estalagmita ni estalactita. L'aigua fredíssima, forta y agradable al tast, té sols un grau de temperatura, y en les voreres de l'emmirallat bassal hi sol haver-hi llimpes de glaç.

Dins de la grota hi sentim fred, y al repeu del sortit balcó, en

seti del tot bach y ombrívol, hi notem un airet molt viu y penetrant. Instigats per aquesta desapacible temperatura, menjem un bocí a corre-cuita y a peu dret, paladejem l'aigua, emprenent prompte la retirada. El cop de vista desde'l balcó al fons es esparrant, y el panorama que s'extén davant dels ulls verament admirable. No ab tantes dificultats com a l'anada escalem el cingle, després d'haver vorejat la timba. En essent dalt ens ajeyem un rato al sol, a l'agradable temperatura de 16°, no sols pera refer forces, sí que també pera retornar-nos de la fredor que havíem experimentat en aquell paorós cau penjat entre timbes y espedats. Algun dels companys, encara prou esferehit, si bé satisfet, fa protestes de que no hi hauria pas baixat a saber els mals passants a salvar pera arribar-hi. El guia s'esforçava a assegurar-nos, pera dissimular son espaordiment en el moment més crítich, que no hi baixava pas tot-hom, y que a n'ell l'havia impressionat molt més encara aquesta segona vegada que la primera en que ho havia efectuat.

Continuem després la marxa, carenejant sempre, per la pendent inclinada y llisa de mig-jorn, dominant les desfregades y amples canals de l'Ordiguer y del Moscart, creuem pel Pas del Ticó un estrep de serra, y, seguint sempre'l llom encarquerat, deixem a dreta nous esboranchs de serra en la canal vertical del Qué, oberta, com totes, dret al cayent N. A esquerra's domina el clot del Moscart y l'hermosa y verda coma de Fontviva, enrondata d'espessa pinosa. Els panorames són seguits, variats y extensos.

Deixant a dreta'ls trencats cayents, ens dirigim, per fi, a un cim més alterós que'ls altres, alçat arrogant en mig de les cayents, y l'escalem per damunt del gleber, del pedruscall y de les cantelludes roques. Es el puig de la Canal Baridana (2,638 ms.), el punt culminant de la serra de Cadí, d'aon se domina un panorama esplendidíssim, complement dels que hem anat fruït, un va y tot d'horitzons sense límits, borrosos, esfumats, tot just perceptibles en les tenues siluetes de les més allunyades montanyes. Es la vista d'un gran mapa de relleu. El quadrant N. continua net y destrenyinat, y els termes, clars y apropats. Al NO. se distingeixen molt perceptiblement, al dallà de les montanyes del Pallars y de les Malehides, les de l'Alt Pireneu aragonès, ab llurs relluentes capes de glaciers o geleres. Als peus dominem la munió de poblets y viles de la Cerdanya y del Baridà, escampats en la plana, en les vessants de les serres y al redós de les valls, la Seu d'Urgell al mig de sa xamosa horta de conreus y fruiterars, els cursos de la Balira y de La Llosa, un seguit innumbrable de clots y serralades, sobresortint en primer

terme les de Carlit y Andorra. A dreta, al NE., tenim extesa tota l'ossosa carcanada de la serra de Cadí, més enllà'ls grenys punxaguts del Moixaró y serra de Greixa, l'ample macís de la montanya d'Alp y Padró dels Quatre batlles, y el Puigllançada; més apartat encara, el majestuós Puigmal, l'Esquena d'Ase, La Perxa, les mon-

Clixé de C. A. Torras

SERRA DE CADÍ: CANAL DEL MOSCART

tanyes de Madres, y per l'esvoranch del Tet l'aguda Pica del Canigó y son interessant macís. Del cop de vista de mig-jorn ne són punts culminants: en primer terme, els alts clots del Lavansa, les valls de Gòsol, el gegantesch Pedraforca y la serra d'en Cija, l'espadada montanya de Busa, ab son avant-mur d'esgalabrats grenys y arestes punxagudes que formen la serra dels Bastets, la llarga y macisa serralada del Port del Comte, y ressurint al lluny, entre l'onatge de

més properes o més llunyanes valls y montanyes, el Montseny, cingles de Cabrera, Montserrat y Sant Llorenç del Munt, distingint-se quiscun per sa robusta massa, situació airosa o senyalat y original aspecte.

No tenim tot el temps que havíem desitjat pera assaborir tant magníficent espectacle: les hores avancen ràpidament, y el sol va ja a son cayent. Ens despenjem de dret a la replanada de la serra y deixant algun dels companys, esperant-vos al replà de la Canal Baridana (2,475 ms.), emprenem llestament nova ascensió pera guanyar el cim de les Tres Canaletes, últims pitons enlairats de la serra de Cadí, conseguint el superior l'altitut de 2,600 metres. En son terç superior se fa l'accés més penible per tenir-se de guanyar un encinglerat de penyes que travessa la serra. De les Tres Canaletes la vista que's frueix es similar a la del puig de la Canal Baridana, si bé en general no tant extensa. No férem com qui diu no més que arribar y fugir. La tarda anava baixant a marxes forçades y era molt llarch el camí que'ns quedava pera fer a l'empendre la retirada. Havíem conseguit nostre propòsit, que era recórrer de cap a cap la part alta de la serra de Cadí. Desde les Tres Canaletes, la serra baixa ja sobtadament dret a coll de Creus (1,427 metres), y d'allí a morir al Segre: la derivació que'n resta manca ja de major importancia.

Retornem a l'ampla collada de la Canal Baridana, estimbada, com totes, per la vessant N., y emprenem vers a mig-jorn una fadigosa davallada que no s'acaba may, dret al Clot de Comabona. Aquest nom li devien donar irrisoriament, perquè la bondat no apareix en lloch. Coma de l'Infern o de l'Abim devien haver-la nomenada. Es dreta, pelada y aspra, sense fonts ni aigua, encaixonada entre erosions calcàrees, relliscosa, ab pedruscall esmenuçat. En cambi, en dies de tempestat desfeta deu fer feredat el devassall d'aigua y de rochs que té de caure per tots indrets. Segueix en avall la boscuria, entre penyals alterosos de formes rares y trencades. Avall y sempre avall sé troba l'esborancat Grau de l'Arca, y el fons, quin terme may s'ovira, sembla inacabable.

Per fi, després de prop de dues hores, que's fan molt llargues, de baixar sobtadament sense descans ni aturador, y no per camí fressat, sinó per un veritable xaragall, deixem l'aspra vall, sense assolir-ne'l fi, y ens dirigim de travers, a l'esquerra, a passar un pintoresch portell de penyes que'ns treu al dessobre de la vall de Cerneda. Y que n'es de fonda encara! Cundeix ja la desmoralisació, y de mica en mica, primer l'un, després l'altre, l'un per aquí, l'altre

per allà, anem deixant el camí que va faldejant la vall, en un seguit d'alts y baixos, y emprenem de dret nova davallada cap al fons de la vall. Són en va les objeccions del guia pera contenir-nos. Es un valent punt final, un trenca-genolls de primer ordre.

A l'altra part del petit riuet veyem el camí de Gòsol, y a la dreta, en un tossalet, el poblet de Josa, pintorescament situat; més en avall la serra del Cadinell, alçant-se airosa al costat del riu.

Per fi arribem al pla de l'Aigua, y prop del Cortal Bosquet trobem les cavalleries que'ns esperen. Hem baixat uns 1,200 metres, gaire bé's pot dir d'una tirada, y sempre per dolents passants.

Sense perdre temps, perquè la nit ens ve a sobre, guanyem la vora esquerra del riu naixent y pujem la costa de Coll de Josa, pera davallar d'allí a Gòsol, aont hi entrem ja ben fosch.

Al matí següent en Miret y en Joseph M.ª Torras marxen a punta de dia dret a Puigcerdà, passant per Font Cerdana y coll de Tancalaporta, seguint d'allí'l fil de la serra fins a coll de Pendís, pera baixar a Cerdanya.

Els demés ens quedem a fer matinada. A mig-dia, després de voltar pel poble, sortim en Serra y jo, deixant encara a Gòsol en Deu y en Figueras, que marxen cap a Sant Llorenç.

Creuem nosaltres la divisoria d'aigües del Llobregat y del Cardener en el coll de Jou (1,700 ms.), en l'estrep occidental del Pedraforca, y passem per dessota Saldes pera travessar la riera Salada.

¡Que hermós y imponent se'ns presenta desde allí'l Pedraforca, ab sos dos pals enterchs ben dibuixats, la grandiosa clapissa de sa enforcadura y el poblet de Saldes esgraonat capritxosament al rampant de sa gegantesca base! Seguim en avall passant, per prop dels vehinats de Molés y de les Casulles, y arribem a Massanès just al moment en que un fort cop de ponent ens llença grossa gotellada barrejada ab pedra. Es la torbonada de curta duració: la veyem passar bronzenta de la serra d'en Cija a la de Gisclareny, llepant tot just el Pedraforca, que sobressurt airós, com altre Sinaí, damunt de la boirada y del llampegueig que a son entorn se congria. Cap al NE. la tempestat es forta, oferint al lluny un colorit misteriós les altes y trencades serres de Picamill y La Clusa.

Passada la torbonada, tornem a empendre marxa tot seguit, y ben prompte, un xich enllà de Massanès, ens descompartim: en Serra se'n va cap a Sant Julià, coll d'Eina y Bagà. Jo segueixo'l meu camí dret a Vallcebre. A l'esser al coll del Morro Negre dono l'adéu al Pedraforca, festejat per les boires, y domino tot seguit

l'hermosa vall de Vallcebre, verda y rienta, envoltada d'alt murada, de cingleres.

A la dreta de la vall se redrecen les Roques d'en Palomar, que formen en sa part superior, inexpugnable, les puntes escapsades d'una forca, y en l'enforcadura un devassall de grosses roques caigudes apilades en confós desordre: una lley de Pedraforca en miniatura. Aquestes roques venen senyalades en alguns mapes y treballs geogràfichs ab el nom equivocat de Roques d'en Paloma.

Donant la volta al pintoresch poblet de Vallcebre, el camí s'enfila per aspre terror, deixa a un costat la solitaria ermita de Santa Maria y s'arriba al Grau de la Mola (1,285 ms.). Aquest Grau, el de les Granotes y'l de Sant Climent són els únichs passos accessibles* en l'extensa muralla de cingles espadats que s'extén desde Fumanya fins al riu de Saldes, en una extensió de més de dues hores. Se baixa pels relleixos de la cinglera y s'arriba ben prompte a l'iglesia de Fígols, molt senzilla, ab la rectoria al costat, voltada d'arbres y d'algunes properes cases. Pintoresch aspecte de la llarga muralla dels cingles de Vallcebre que queden endarrera. M'aturo a beure un vas d'aigua a la fresca font de la Perera, que naix en l'herbey, y m'endinso tot seguit en l'hermós engorjat de la Garganta. El recomano a tots mos companys excursionistes: es un lloch verament interessant y molt digne d'esser recorregut. El camí baixa ràpidament en continuades reblincoles, enfonsant-se entre murs de pedra coronats de penyals de formes rares. El riuet se llença en brunzents saltants, la vegetació arborescent arrela en els esqueys dels cingles, y grosses y capritxoses baumes s'obren en els espadats de les penyes. La bauma del Gallaret es imponent y grandiosa, però ho es molt més encara la de la Garganta, de proporcions gegantesques, ab apariencies esculpturals y arquitectòniques, presentant amples y colossals arcades, pilans enormes, misteriosa foscó en son fons. Altres baumes menys pregones, espadades, inabordable moltes d'elles, l'enronden com un estol de casetes a l'entorn de grandiosa catedral. L'hora baixa de la tarda contribueix a donar entonació fantàstica a n'aquell hermós engorjat.

La claror del dia anava fugint del clot mentres les enasprades puntes eren encara aclarades dolçament pels raigs del sol ponent. Revoltant dret al fons, el quietisme era més corprenedor, la soltat més imponent; les petjades, el més lleu remor, el ressò de la veu repercutia misteriosament. El camí, descaragolant-se avall sempre, porta a l'enforch de dues aspres y estretes valls, la de Querot Negre, per aont havia davallat, y la de Fumanya. Cal girar la vista endar-

rera y en amunt. Una aresta seca, allancetada y quasi vertical, les separa. Les dues valls formen el riuet Sargantaner, que va saltant pels rocosos espedats de la Garganta a trobar el Llobregat. Quin fantàstich aspecte d'abdues feréstegues gorges! Era tard y no'm podia entretenir en contemplacions. Ademés, me mancava un company a qui comunicar mes continuades impressions. El moço de peu marxava adalerat, endavant sempre, sense girar-se per res, immutable, com si no tingués altra fal·lera que sortir prompte d'aquell encauament.

Atravessat el riuet, penetrem dins d'un esplèndit bosch, fosch per sa gran espessor, ab variants hermoses de pins y de faigs; d'aquests n'hi ha exemplars preciosos. El viarany va de pla; al desota's va accentuant la dreta timba, el riu Sargantaner se despeunya dret a la gola fonda y feréstega. Per entre la clariaina atapahida de l'arbreda's destaquen en la vorera oposada durs muradals de corcades penyes, mogots alterosos de rara estructura. Al sortir del bosch tornem a la llum del dia y, dominant la vall del Llobregat, arribem al poètic poble de Pont de Raventí en hermosa y riolera clotada. Es ja fosch y'm quedo a fer-hi nit. Llamp seguídamment y violentes ratxades de vent ponent, molt xafogoses, amenacen forta tempestat. Tot s'en va en soroll y ventades.

L'endemà al matí, seguint per damunt la vall del Llobregat y passant pel peu de la Roca Mussolera, entrava a Berga pel collet de Santa Madalena.

A la nit arribava a Barcelona, sentint el deix anyoradiç de les montanyes y fruit encara'l platxeriós record d'un tal bell seguit de magnificents espectacles de la natura.

CÉSAR AUGUST TORRAS

LO VALLÈS

(Acabament)

CARTOGRAFIA DE LA COMARCA

Veus-aquí un capítol que a molts semblaria extrany, y sobre tot en un treball com lo nostre; però nosaltres som del parer de que al fer un estudi no's pot despreciar cap dato, per més que al primer cop d'ull sembli insignificant. Ningú negarà que les cartes geogràfiques serveixen pera la determinació dels regnes, províncies, etc., es a dir,

pera donar a conèixer les divisions que separen a uns homes dels altres, pera fer fàcil la comprensió d'un territori determinat, l'extensió que té, los llocs ab que limita y 'ls pobles que comprèn.

Les cartes geogràfiques d'avuy dia estan, per regla general, fetes segons los datos de la geodesia oficial, y ses divisions són purament administratives, sense cap fonament històrich, etnogràfich y devegades orogràfich ni hidrogràfich: són linies tirades per una mà arbitraria, que separa lo que sempre ha estat unit y devegades uneix lo que sempre ha estat separat; però que seguirà estant unit y separat, tal com diu la naturalesa, malgrat semblants divisions. Les ratlles ab que Déu separà unes nacions d'altres, una regió o bé una comarca d'una altra vehina, són més fondes, més resistents, que les que fa'l buril de la geodesia sobre una carta geogràfica. Les unes estan consagrades per una tradició de sigles y sigles y viuen en lo cor del poble, mentres que les altres no tenen més raó d'esser que la conveniencia d'uns quants homes y sols viuen en les oficines y centres administratius.

Pregunteu a un fill d'aquesta benehida terra què es, y vos dirà: *català*, no de la provincia tal o qual; y si continueu preguntant-li d'ont es fill, us responderà que del Vallès o del Penadès, etc., jamay del *districte* de Granollers o de Tarrasa, etc. Y aixís es com les regions y comarques naturals se conserven al travers dels sigles, guardant quelcom de l'element característich que les distingia en son principi.

Les cartes geogràfiques antigues no portaven, generalment, les divisions administratives. Assenyalaven moltes vegades les comarques naturals y duyen los termes de les vegueries, que, com tenim provat, estaven fonamentades en les comarques naturals.

Lo poch temps de que havem pogut disposar nos ha impedit el poder fer un detingut estudi sobre *totes les cartes geogràfiques de Catalunya*, però havem pogut reunir-ne un gran nombre, algunes d'elles preciosíssimes y dignes de figurar en biblioteques de primer ordre.

Vegi-s, per ordre de sigles, les que havem pogut recullir y tenim a la vista.

SIGLE XVI

- 1) Aragonia et Catalonia.—Carta alemanya pintada ab cinch colors, però rublerta d'inexactituts, tant geogràfiques com històriques. Les primeres poden veure-s en lo troç que copiem,

pertanyent al Vallès y encontorns. Posa als *Ausetani* en la provincia d'Osca, y als *Jacetani* entre Igualada, Balaguer y Cardona. Vegi-s carta I.

Les poblacions pertanyents al Vallès que cita són: Gra-

I. — FRAGMENT DE LA CARTA «ARAGONIA ET CATALONIA»

nollers, Tarrassa, Montcada, La Roca, Llinàs, Sant Celoni y Caldes.

- 2) Principauté de Catalogne où sont compris les Comtés de Roussillon et de Cerdagne, divisés en leurs Vigueries. Dressé sur les Mémoires les pl.^o Nouveaux par Gi Valck.—Aquesta carta està pintada a sis colors, que distingeixen les diferents vegueries en que estava dividida Catalunya. No porta la divisió de sots-vegueries. La de Barcelona comprèn: el Barcelonès, Maresma, Vallès y Moyanès.
- 3) Accuratissima Principatus Cataloniae et Comitatum Ruscinonis et Gerretaniae descriptio per F. de Wit. — Preciós y detallat mapa alemany, pintat a vuit colors. Divideix a Catalunya com l'anterior.
- 4) Catalonia. — Carta francesa, que probablement acompanyava a una obra geogràfica o històrica de la qual no tenim coneixement. No fa cap divisió y subdivisió. Les úniques poblacions del Vallès que cita són: *Granolles, Laroca y S. Salony*.

- 5) *Cataloniæ principatus descriptio nova.* — Carta detalladíssima de tot Catalunya. L'aspecte'l fa d'alemanya. Està pintada a vuit

II. — FRAGMENT DE LA CARTA «CATALONIÆ PRINCIPATUS DESCRIPTIO NOVA»

colors. No porta la divisió de vegueries, però, en cambi, posa les comarques naturals, sense senyalar els termes. Vegi-s carta II.

- 6) *Provincia Cataloniæ.* — No fa cap divisió, però posa línies de montanyes, que en alguns llocs venen a esser los termes de

les comarques. Sols porta del Vallès los pobles següents: *Granolerx, Terrassa, Sabadell y S. Selonio.*

SIGLE XVII

- 7) *Carta du Gouvernement di Barcelone.* — Porta una gran extensió del Vallès, però sense cap límit que marqui fins aont arriba la jurisdicció de Barcelona.
- 8) *Carte des Environs de Mont Serat.* — Porta una gran extensió del Vallès, am los noms dels pobles molt desfigurats. Aixís diu: *Aulecsa, Malpere, Semanat, Torrrassa, St. Sele, Roby, Plegamont, Val-dorella, etc.*
- 9) *Carte de la Principauté de Catalogne.* — No fa cap divisió: sols porta del Vallès, Granollers y Tarrassa.
- 10) *Aragonia et Catalonia.* — No fa cap divisió administrativa ni natural. Les úniques poblacions del Vallès que cita són: *Granollers, Llíràs, St. Saloni y La Roca.*
- 11) *Cataloniæ principatus nec non Ruscinonensis et Cerretaniæ Comitatus in eorum Vicariatus peraccurate distincti per Nicolaum Visser Amft. Bat: cum privil.^o Ordin.^m General.^m Belgii Fæderati.* — Preciosa carta presentada a dèu colors y ab detalls de totes les viles fortificades, que senyala ab tochs d'or. Vegi-s carta III.
Porta la divisió de vegueries, y además cita algunes comarques naturals. La del Vallès l'assenyala malament; puix, segons ell, està situada en el Pla de Barcelona.
- 12) *Principatus Cataloniae nec non Comitatum Ruscinonensis et Cerretaniæ. Nova tabula edita à Jo. Bapt. Homanno. Norimbergæ. Cum privilegio Sac. Cæs. Majest.* — Aquesta carta es molt semblant a l'anterior, però no està pintada ab tanta riquesa de colors. Porta la divisió de vegueries y cita les comarques naturals; però la del Vallès la posa malament, com l'anterior carta.
- 13) *Principatus Cataloniae, Comitatus Perpiniani et Cerdannæ, divisi in suos Episcopatus et Urbanos ditiones, cum adjacentibus Provinciis: quos hoc tabula expresserunt. Gerard.^s et Leonard.^s Valk.* — Fa la divisió de vegueries, però no la de sots-vegueries, ni tampoch assenyala les comarques naturals. Los termes de la vegueria de Barcelona són los mateixos que'ls assenyalats per altres cartes.
- 14) *Description de Catalogne, Comtez de Roussillon, Cerdagne, Ribagorça et Barrabez. Par le Sr Tassin, Geographe de sa Ma.^{te}. 1645.*

— Carta pintada a cinch colors, molt ben detallada. Porta' nom de les comarques naturals en lo lloch corresponent, però no'ls hi senyala'ls termes. Les capitals de les comarques les distingeix ab un petit topo de color. Vegi's carta IV.

III. — FRAGMENT DE LA CARTA «CATALONIE PRINCIPATUS»

- 15) Corso geografico universale o sia la terra divisa nelle sue parti e subdistinta ne suoi gran regni..... dal P. M. Vincenzo Coronelli. M. C. Venetia, 1692. — Porta la part oriental d'Espanya, ab lo Comtat de Catalunya, sense cap més divisió. Les úniques poblacions del Vallès que cita són: *Moncada, Mollet, Granoles y Vallgorro*.

SIGLE XVIII

- 16) Principauté de Catalogne où sont compris les Comtés de Roussillon et de Cerdagne, divisés en leurs Vigueries, par le Sr Sanson, Geographe ordinaire du Roy. Paris, 1706. — Porta tant sols la divisió de vegueries.
- 17) La Catalogne, dediée au Roy par... P. Placide. Augustin Dechaussé, Geographe. Paris, 1707. — Aquesta carta, com l'anterior, sols assenyala'ls termes de les vegueries, incloent-hi les sots-vegueries, però la de Moyà fa notar-la. Vegi-s carta V.
- 18) Nueva descripción geográfica del Principado de Cataluña, por Joseph Aparici. Barcelona, 1720. — Veus-aquí l'única carta geogràfica que porta la sots-vegueria del Vallès ab termes assenyalats.
- Segons ella, la vegueria de Barcelona començava a Garraf, passava pel S. de Vallirana y Corbera, N. de Gelida y S. d'Olesa; y d'aquí, pel darrera de Sant Llorenç del Munt, cap a Sant Miquel del Fay, S. d'Aiguafreda y Tagamanent, fins al Montseny, baixant després pel N. de Riells, S. d'Hostalrich y Arenys, acabant al N. de Caldetes.
- La sots-vegueria del Vallès començava a Olesa de Montserrat, y desde aquest punt, fins al N. d'Arenys de Munt y S. de Vallgorguina, seguia la mateixa línia de la vegueria, passant desde aquest últim lloch per la carena de les montanyes que la separava del Maresma, atravessava'l Besòs per sota Montcada, seguia la carena del Tibidabo, y després de Vallvidrera passava pel S. de Valldoreix y de Rubí, seguint l'esquerra del Llobregat fins a Olesa, punt de sortida.
- Segons aquesta divisió, la sots-vegueria del Vallès comprenia, a poca diferencia, la mateixa extensió que la comarca natural.
- 19) Mapa de Cataluña, por D. José Aparici. Dase otra vez al público, añadidos algunos lugares, el presente año de 1769. — Los termes de la sots-vegueria del Vallès són los mateixos que en l'anterior, ab la diferencia de que'ls posa de color a fi de distingir-los més bé.
- 20) Principatus Cataloniae nec non Comitatum. Ruscinonensis et Cerritaniae. Nova tabula edita a Jo. Bapt. Homanno Novimbergæ. — Aquesta carta es una nova edició feta l'any 1740 de la que porta'l número 12. No ofereix res de particular pera merèixer esser citada.
- 21) Mapa del Obispado de Barcelona, por D. Fran.^{co} Xavier de Garma y

Duran, 1774. — Posa'l *Deganat del Vallès* entre'ls termes següents: desde la confluència del Ripollet ab el Besòs segueix la divisoria de la Maresma fins a trobar la del bisbat de Girona; segueix després per la de Vich fins a la de Barata, aon trenca pera anar a trobar el Ripollet, qual marge esquerra segueix fins al punt de confluència ab el Besòs.

Segons aquesta carta, lo bisbat de Barcelona estava dividit en *Oficialitat* de Barcelona y *Deganats* del Vallès, Penadès y Piera.

- 22) Mapa del Principado de Cataluña, por D. Bernardo Espinalt y García. 1781. — Aquesta carta acompanya'l volum IV de l'obra *Atlante español ó descripción general de la España*, y porta la divisió de partits o corregiments. Estan inclosos tot lo Vallès y la Maresma en el corregiment de Mataró.
- 23) *La Catalogne*, par le Placide Ingenier, Geographe. Paris, 1792. — Porta l'antiga divisió de vegueries y la de sots-vegueries, però an aquestes últimes no'ls senyala termes. L'autor no estaria enterat encara de que les vegueries havien sigut anulades pel decret de *Nova Planta*.
- 24) *Principauté de Catalogne*. Paris. — No posa cap divisió natural ni administrativa.
- 25) *Catalonia*. — Carta igual, en sa descripció geogràfica, a la que havem assenyalat ab el número 5, però no està pintada ab tanta riquesa de colors. Posa també, com lo 5, les comarques naturals, però sense assenyalar los termes.

SIGLE XIX

- 26) *División provincial de la antigua Cataluña en Cuatro provincias*, conforme al decreto de las Cortes de 27 de Enero de 1822. — Lo títol sol d'aquesta carta ja serveix pera classificar-la.
- 27) *Dépôt generale de la Guerre*. Paris, 1824. — Aquesta carta, en la part pertanyent a Catalunya, inclou exactament les comarques del Vallès y Maresma en lo corregiment de Mataró.
- 28) *Nueva descripción geográfica del Principado de Cataluña*. 1855. — Posa també'l Vallès y la Maresma com pertanyents al corregiment de Mataró.
- 29) *Barcelona*, por Francisco Coello, auxiliado por D. Pascual Madoz. Madrid, 1862. — Segons aquesta carta, l'antiga comarca y vegueria del Vallès està dividida en dos partits judicials,

quals capitals són Granollers y Tarrassa. La divisoria dels dos comença en la carretera de Caldes, trencant entre Sentmenat y Palautaries envers Gallifa, y seguint la serralada de Sant Sadurní fins vora Sant Fruitós de Castelltersol, on s'uneixen. La línia de Tarrassa passa més amunt de Montcada, la qual queda dintre'l partit de Barcelona, segueix la serralada del Tibidabo, anant a trobar el Llobregat un xich més amunt de Papiol, de manera que aquest no'n forma part; y desde allí segueix la dreta del riu fins a Santa Maria del Vilart, aon trenca per dalt les serralades fins a trobar-se ab l'unió del de Granollers.

La línia d'aquest va d'eix punt d'unió, per darrera Sant Fruitós de Castelltersol y Aiguafreda, a trobar, dalt del Montseny, la divisoria de la provincia de Girona; segueix aquest terme fins passat Sant Martí de Riells (de Girona), baixa fins a Villalba Saserra, que, junt ab Campins, Sant Esteve de Palautordera, Santa Maria de Palautordera, Sant Celoni, Sant Esteve d'Olsinelles, queden dintre'l partit judicial d'Arenys de Mar. De Villalba segueix la serralada que determina'l sistema hidrogràfic del Maresma y'l del Besòs, fins a Montalegre, on trenca pera trobar el punt de sortida sobre Montcada.

- 30) Mapa del Principado de Cataluña, con sus actuales límites de Provincias, Cabezas de Partido y Obispados, por Pascual Porta y Margarit. Barcelona, 1873. — Assenyala la comarca del Vallès ab lletres visibles, però sense posar-li termes.
- 31) Cataluña. Descripción geográfica de las cuatro provincias catalanas, por Eduardo Brosa. Barcelona, 1892. — Porta'l Vallès dividit ja en los tres partits judicials de Granollers, Tarrassa y Sabadell.
- 32) Plano de Cataluña, por R. M. 1894. — No fa cap divisió de districtes ni comarques, però en mig de la que es objecte del nostre estudi posa ab lletres molt visibles: *El Vallès*. Per què no li assenyala límits? Es que pot-ser no s'atreví veient les dificultats que això té? No ho sabem.
- 33) Carte des environs de Barcelone, par Vezian. — Aquesta carta geològica, en lloch de posar divisions administratives, assenyala la comarca del Vallès, però sense fixar los seus límits.

Lo poch temps de que havem disposat nos ha impedit recullir més datos sobre les cartes geogràfiques, antigues y modernes, de

Catalunya; però, no obstant y això, ab les anteriors ne tenim prou pera provar:

1.^r *L'existència de la comarca natural «Vallès», considerada com a tal en les cartes geogràfiques* (números 5, 11, 12, 14, 25, 30, 32 y 33).

2.ⁿ *La dependència del Vallès de la vegueria de Barcelona* (números 2, 3, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20 y 23).

3.^r *L'existència de la sots-vegueria del Vallès* (números 18 y 19).

4.^t *L'unió del Vallès al corregiment de Mataró* (números 22, 27 y 28).

5.^t *La subdivisió del Vallès en dos partits judicials, el de Granollers, el de Tarrassa* (número 29). Y

6.e *La subdivisió del Vallès en tres partits judicials, el de Granollers y el de Tarrassa y el de Sabadell* (número 31).

Tot lo qual ve a esser la síntesis del nostre estudi sobre la comarca del Vallès, y una prova més de lo que havem defensat.

NORBERT FONT Y SAGUÉ, PBRE.

CRONICA DEL CENTRE

NOVEMBRE DE 1904

VISITES Y EXCURSIONS

A la Colonia Güell.—En la tarda del dia 6 se realisà aquesta visita a les habitacions obreres de la Colonia Güell, en el terme de Santa Coloma de Cervelló. Fou organisaada aquesta sortida per la Secció d'Arquitectura, quals socis pogueren fer-se càrrech de l'importancia d'aquelles construccions, que, ab tot y ser aixecades ab materials ben modestos, ofereixen una composició arquitectònica ben remarcable y un cop de vista molt agradós y d'efecte segur.

EXCURSIÓ A MEROLA, FONOLLET Y CASSERRES (13 Novembre 1904).— Fou la sortida'l 12 en el tren de les 6'38 tarda. Feren nit a Manresa, d'aon sortiren l'endemà dia 13 en el tren de les 5'5 del matí, arribant a l'Atmetlla de Merola a les 7. D'allí's dirigiren a peu a Casserres, y de Casserres a Gironella, aon prengueren el tren a les 5'45 tarda pera tornar a fer nit a Manresa, tornant l'endemà a Barcelona en el primer tren que arriba a les 8'3 del matí.

Visitaren durant l'excursió Santa Maria de Merola, ab sa antiga torra mig-aval esgalabrada; les ruines de l'iglesia vella de Merola, ab ses antigues

sepultures; la bonica iglesieta del Roseret; Fonollet, ab sa iglesia romànica, l'extensa necròpolis de sepultures olerdulanes y el lloch aon se diu havia existit l'important, tradicional població de Tiró; Casserres, ab sos notables recorts històrich-artístichs, la gran y pintoresca pagesia dels Barbats y la vila de Gironella. Recorregueren hermós territori de belles fondalades emboscades y fils de serra que'ls oferiren extensos y captivants panorames

A GAVÁ, BRUGUÉS Y CASTELL D'ARAMPRUNYÀ (20 Novembre).—Aquesta excursió fou organizada pels doctors Novellas y Font y Sagué, encarregats dels cursos de Geografia Física y de Geologia, com a complement de les ensenyances que en els mateixos venen donant-se. Durant la realisació d'aquesta excursió, a la qual assistiren més d'una seixantena de socis, se pogué estudiar, mitjansant les explicacions dels esmentats senyors, l'estructura y composició del terrer que anava trepitjant-se, y els efectes y variacions que'ls diferents elements naturals han produït en la superfície de la terra, recullint-se ensems gran nombre de minerals y exemplars fòssils d'alguna importancia.

CONFERENCIES Y SESSIONS

SECCIÓ FOLK-LÒRICA. — *Dia 9.* — Conferencia per son president, don Rossendo Serra y Pagès, sobre l'interessant tema *Origen de les rondalles*, en la que s'exposà l'origen y manera d'esser propagades, y els diferents sistemes creats pera explicar aquell origen, o sia'l sistema mitològich y meteorològich y el de transmissió de poble a poble, acabant fent una raho-nable crítica y exposició dels mateixos.

Dia 16. — Vetllada a càrrech del soci delegat a Talarn, mossèn Vicens Bosch, qui, després de llegir diferents articles originals referents a costums d'Esterrí d'Aneu, donà a conèixer, acompanyant-les a l'harmonium, diferents cançons populars y corrandes recullides pels encontorns de Talarn.

Dia 23. — NOTES FOLK-LÒRIQUES D'ANDALUSIA. — Conferencia donada pel soci senyoreta donya Maria Baldó, qui, després de breus indicacions geogràfiques y socials del lloch aon recullí'l valios aplech folk-lòrich que anava a desgranar, començà a realisar-ho en forma agradable y ben ordenada, exposant y ressenyant una nombrosa col·lecció de refrans, treballengües, cançons, oracions, jochs, endevinalles, supersticions, etc., ben notable tant per son valor intrínsech com pel treball y entusiasme que revelen el portar a cap aquell aplech.

Dia 30. — Continuació, pel senyor Serra y Pagès, de la seva conferencia sobre *L'origen de les rondalles*, continuant l'estudi dels sistemes creats en la exposició del mateix, ocupant-se dels sistemes antropològich, de l'interpretació històrica y del mitològich conciliador.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA. — *Dilluns 21.* — El president de la secció, don Geroni Martorell y Terrats, inaugurarà la tanda de conferencies que vindran donant-se a càrrech de la mateixa, ab una d'interessantíssima, desenrot-

llant el tema: *L'història de l'arquitectura catalana y l'educació de l'arquitecte*. Començà'l senyor Martorell fent un estudi classificador dels diferents monuments de nostra terra, seguint el sistema de sa composició arquitectònica y exposant a gran volada els principals caràcters distintius de cada art y cada època; y acabà la seva notable conferència, que anà acompanyada ab la projecció de gran nombre de vistes de nostres més importants monuments, excitant l'atenció y l'estudi de l'arquitecte català pera totes aquelles construccions, sien del caràcter que sien, que puga contribuir a crear un art arquitectònic propi y veritable.

Dia 28.—ESTUDI DE LA CATEDRAL VELLA DE LLEIDA.—Conferència donada per D. Emili Llatas y Agustí, durant la qual feu un estudi complet y acabat d'aquella hermosa construcció, avuy dia tant profanada, tractant-la ab molt carinyo y manifesta competència, fent ressaltar les seves innombrables belleses y el valor de la seva construcció, lo mateix en son grandió conjunt que en sos mil y variats detalls. Anà també acompanyada aquesta conferència ab la projecció de la planta y nombroses vistes fotogràfiques d'aquella soperba construcció.

RESSENYES D'EXCURSIONS

El divendres dia 4, el nostre distingit company y president del CENTRE, D. César A. Torras, ne ressenyà una de verificada ab diferents consocis cap a la Vall del Marlés de desde l'Atmetlla fins a Sant Jaume de Frontanyà, y cap a les serres de Matamala y Pinós, passant pels cingles de Mordolà y Coll de Palomeres, pera retornar cap a Puigcerçós, de quin interessant trajecte se presentaren nombroses projeccions fotogràfiques d'altres tantes vistes de sos llocs més remarcables.

UNA EIXIDA DE SOL DESDE'L PUIGSACALM.—Interessant treball de D. Martí Estany, llegit en la sessió del dia 11, y que es una ben escrita ressenya d'aquelles montanyenques encontrades, acompanyada d'una serie d'impressions personals y descripcions poètiques de festes populars y espectacles naturals ben grandiosos com la contemplació de l'eixida de sol desde'l cim d'aquella gran serralada de Puigsacalm.

UNA EXCURSIÓ A LLEIDA.—El senyor D. Melcior Rodríguez d'Alcàntara donà una conferència en la nit del dia 18, ressenyant una excursió a l'històrica ciutat de Lleida que realisà ab diferents companys del CENTRE, y durant la qual tragueren una notable col·lecció de clixés fotogràfics que, com en la ressenya anterior, foren projectats pera completar la descripció que dels diferents monuments que encara guarda la capital del Segre anava fent lo citat senyor.

UNA EXCURSIÓ IMAGINARIA A CAP DE CREUS.—Ab aquest suggestiu títol D. Frederich Rahola feu una completa descripció històrica-geogràfica de

tota la petita península del Cap de Creus, exposant en forma ben agradable les mil vicissituds que ha atravesat aquell troç de nostra terra, y les nombroses belleses naturals que poden admirar-se en aquella accidentada costa, de quals poblacions y cales més recomenades se'n projectaren pulcres y ben fetes vistes fotogràfiques.

CURSOS

DE GEOLOGIA, per Mossèn Norbert Font y Sagué.—*Dia 8*, lliçó 4.ª—Aigua-barreig dels rius.—Deltas lacustres. Sa formació y caràcters.—Estuaris, barres y cordons aluvials.—Deltas marins. Sa formació, caràcters y conseqüències.—Exemples: mesura de l'activitat de les aigües corrents.

Dia 15, lliçó 5.ª—Acció de l'aigua del mar.—Les onades, sa causa, potencia y acció.—Destrucció de les costes.—Plataformes, caps y agulles y cinglerars litorals.—Mesura de l'acció de les onades.—Erosió de les marees. Fjords y ries.—Intensitat de l'erosió marina.—Treball de reconstrucció del mar y aparells litorals, formació de sorra y palets.—Curs d'aquests elements.—Cordons litorals.—Sedimentació costera.—Sedimentació d'aigua fonda.

Dia 22, lliçó 6.ª—Acció del gel.—Neus persistents.—Congestes.—Geleres.—Maneres de formar-se una gelera.—Moviment de les geleres.—Moviments: llurs lleys.—Caràcters físichs de les geleres.—Exemples.

Dia 29, lliçó 7.ª—Efectes de transport de les geleres-moraines. Ses diferents classes.—Efectes mecànichs de les geleres-roques, polimentades, estirades y arrodonides.—Formació dels circhs y gorgues.—Règim variable de les geleres. Gel polar, gels surants.—Antiga extensió de les geleres. Ses proves.

GEOGRAFIA FÍSICA, pel professor Dr. D. Antoni Novellas.—*Dia 3*, lliçó 3.ª—Estudi de la forma de la Terra per medi del pèndol.—Conseqüències del aplanament.—Teoria tetraèdrica de la forma de la Terra.—Conseqüències geogràfiques de la forma tetr.èdrica.—Densitat de la Terra.—Mètode de la plomada.—Mètode de les oscilacions del pèndol.—Mètode de Cavendish. Influència dels astres sobre la superfície de la Terra.—Marees.—Sa teoria.—Ses classes.

Dia 10, lliçó 4.ª—Valor del relleu terrestre, relleu mig dels continents y màximes altures.—Repartició dels relleus sobre la terra: cartes hipsomètriques o significat.—Noció de les linies de repartiment: incertitud d'aquestes linies, vertents tancades y exemples.—Verdader aspecte y naturales dels relleus continentals.

Dia 17, lliçó 5.ª—El relleu del fons dels oceans.—Sa estructura.—Comparació entre la terra ferma y el fons dels mars.—Constitució de les grans àrees oceàniques.—Depressió mediterrània.—Observacions generals sobre'l dibuix de la superfície terrestre.

Dia 24, lliçó 6.ª—El relleu de l'escorxa terrestre.—Perfil de la terra

ferma.—Significació de les particularitats del perfil.—Perfil dels fons dels mars.—Basament continental.—Convexitats.—Ombílics.—Corva hipsogràfica de l'escorxa terrestre.—Particularitats regionals.—Europa.—Atlàntich.—Africa.—Australia.—Dissimetria de les línies de relleu.—Perfil combinat de les vores continentals y de les fosses oceàniques.

CURS D'HISTORIA DE LA LITERATURA CATALANA, per D. Rossendo Serra y Pagès.—5 de Novembre, conferència XVIII.—*La Poesia en el segle XIV y primers del XV*.—Tradició provençal.—El Consistori de la Gaya Ciencia a Tolosa (1323) y influència de l'escola tolosana.—Ullada retrospectiva sobre'ls poetes catalans del segle XIV estudiats anteriorment.—Impuls que reb la poesia en temps d'en Pere del Punyalet.—Tractats d'art poètica d'en Joan Castellnou, d'en Berenguer de Noya, d'en Jofre Foixà, d'en Terramayguis de Pisa, d'en Jaume March, d'en Lluís d'Aversó y anònims.—Volada que la poesia pren en els regnats d'en Joan I y dels successors.—Institució de la festa poètica a Barcelona en llahor de la Verge Maria (1393). Caràcter de l'escola poètica catalana.—Indicació dels principals poetes y de les obres conegudes: Jaume March, Pere March, Arnau March, Llorenç Mallol, Anselm Turmeda, Bernat Metge, Arnau d'Erill, Lluís de Vilarrasa, Pere Galvany, Gabriel Farruix, Jordi de Sant Jordi y Andreu Febrer.—La poesia narrativa satírica.—Lectura de troços escullits.

12 Novembre, conferència XIX.—*Prosa històrica del segle XV*.—Cambi que experimenta la crònica en aquest període.—*Llibre dels feyts d'armes de Cathalunya*, de mossèn Bernat Boades.—Fonts de l'obra.—Condicions que la distingeixen.—Esperit d'investigació y erudició de l'autor.—*Histories e conquestes dels Excellentissims e Catholichs Reys d'Aragó*, de mossèn Pere Tomich.—Inserció de llegendes.—Datos importants pera l'història d'Itàlia.—Obres d'en Tomich.—*Recort*, d'en Gabriel Turell.—Estil compendiós.—*Chroniques d'Espanya*, d'en Carbonell.—Importància que té per haver transcrit la *Crònica* d'en Dez-Coll.—*Sumari d'Espanya* d'en Berenguer de Puigpardinas.—Histories locals.—Histories estrangeres traduïdes al català.—Lectura de troços escullits.

19 Novembre, conferència XX.—*Prosa novel·lesca del segle XV*.—Llibres de cavalleries.—Esperit cavalleresch de l'Edat Mitjana.—*Equites o milites curati*.—Pretinguts orígens germànichs de la cavalleria.—Sa decadència y desaparició.—Fonts de la literatura cavalleresca: I. Gòtica (els antics barts; gestes dels escaldes). II. Oriental (els alarbs espanyols mitjancers; importació pels creuats). III. Clàssich-mitològica (rondalles millesianes; mitologia grech-romana).—Causas que actuen sobre dita literatura.—Cicles en que's divideixen els llibres de cavalleries: I. Bretó o de la Taula Rodona (llegendes del rey Artús, de Merlin y dels cavallers de la Taula Rodona). II. Carlovingí (Carlemagne y els Dotze Pars; hèroes assimilats als mateixos per llurs proeses). III. Grech-assiàtich (lluyta contra els alarbs; la conquesta dels franchs; prodigis trets d'Orient).—Literatura cavalleresca menor.—Indicació de les principals obres de cada agrupació.

26 Novembre, conferencia XXI.—*Prosa novel·lesca del segle XV* (continuació dels llibres de cavalleries).—*Tirant lo Blanch*.—Concepte que ha merescut l'obra als tractadistes de literatura catalana.—Ressò de l'expedició dels catalans a Orient.—Flexibilitat del llenguatge y interès que desperta la narració.—Document íntim pera l'estudi de l'Edat Mitjana. Caràcter nacional.—Erro dels que suposen que l'obra es traducció.—Datos biogràfics de l'autor, en Joan Martorell.—Continuació del *Tirant*, per mossèn Martí Joan de Galba.—Argument de l'obra.—Lectura de troços escullits.—Caràcter dels llibres de cavalleries catalans, *Tirant lo Blanch y Curial y Guelfa*, en contraposició als estrangers.—Exposició de l'última.

AVÍS

Essent impossible insertar en el BUTLLETÍ totes les conferencies llegides durant el passat y present curs, ens veyem obligats a fer-ne una selecció, donant preferencia als treballs que, referint-se a comarques poch conegudes, reuneixin major número de notes descriptives y datos útils als excursionistes, prescindint d'impressions purament personals. De totes maneres, agraïrem als nostres consocis que deixin a Secretaria les memories que'ns han donat a conèixer, puix quedaran per ara arxivades y se publicaran oportunament.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

INDEX ALFABETICH DE NOMS PROPRIIS

(ELS NÚMEROS INDIQUEN LES PLANES; C., COMARCÀ; P., POBLE O CIUTAT; R., RIU, RIERA)

- ABELLA, 133.
Abella d'Adons, p., 105.
Abellanos, r., 78.
Adons, p., 105.
Agudes, pich, 86.
Aguiró, p., 77.
Aiguabella, p., 77.
Aigua d'Ora, r., 326.
Aigua de Valls, r., 325.
ALCOVER, Antoni, Pbre., 65.
Almadèn, 160.
Alòs, p., 206.
Alts Pirineus, 1, 37.
Amelie-les-Bains, p., 193.
Anchs, p., 73.
Andorra, c., 51, 195.
Aneu, vall, 130, 165, 197.
Aneto, pich, 292.
Anglos, estany, 227.
Antist, p., 77.
ARÁJOL, 224, 292.
Aran, vall, 8, 37, 292.
Arboló, sant., 73.
Arenys de Mar, p., 160.
Ares, sant., 214.
Argentona, r., 82.
Argut, p., 6.
Ariège, r., 3, 49.
Arige, r., 262, 337.
Arija, r., 193, 225.
Arles, p., 192.
Arlós, p., 6.
ARMANGUÉ, J., 227, 260, 358.
Arques, coll, 194.
Arreu, p., 210.
Arròs, p., 15.
Arru, p., 15.
Ars, coll, 193.
Arties, p., 20.
Artiga de Lin, vall, 20, 23, 292.
Astell, p., 77.
Atmetlla de Merola, p., 193.
Aubert, p., 15, 23.
Avià, p., 36.
Ax, p., 3, 50.
Aydi, p., 166.
Bacanera, serra, 7, 42.
Baciero, coll, 206.
Bagà, p., 264, 338.
Bagneres de Luchon, p., 19.
Bahent, p., 73.
Balandrau, pich, 161.
Balatj, pich, 192.
BALDÓ, Maria, 129.
Balenyà, p., 36.
Balestuy, p., 73.
Balianes, estret, 194.
Balira, pich, 51.
Balsareny, p., 35.
Banyoles, p., 259.
Barata, r., 328.
Barbet, pich, 192.
Baretges, serra, 43.
Bargàs, pich, 43.
Baricauba, 23.
Bastareny, r., 263, 337.
BASTÉ, 36, 126, 127.

- Bastets, serra, 337, 362.
 Bastida de Bellera, p., 77.
 Bastida de Serou, p., 49.
 Bastideta de Corroncuy, p., 111.
 Bastiments, pich, 291.
 BATXILLERIA, 224.
 Bauma, coll de, 271.
 BAUSA, 291.
 Bausen, serra, 7.
 Bedoga d'Adons, pich, 106.
 Begòs, p., 15.
 Bellmunt, sant., 196.
 Benasque, p., 16, 292.
 Benasque, port, 1, 37.
 Benòs, p., 15.
 Beranuy, p., 77.
 Beret, port, 16.
 Berga, p., 35.
 Bergadà, c., 63, 90, 118.
 BERNADÀ, Gabriel, 190.
 Bernuy, p., 73.
 Berròs, p., 202.
 Besalú, p., 127, 259.
 Besòs, r., 59, 85, 114.
 Betlan, p., 23.
 Betrèn, p., 17, 20.
 BIADA, 193, 194.
 Biciberri, estany, 227.
 BIRGER MÖRNER, 195.
 BOMBACH, 96, 160, 191, 193, 224, 261, 291.
 Bom, port, 19. [291.
 Bonaigua, port, 16, 214.
 Bordeta, p., 12.
 Borent, p., 209.
 Borredà, p., 225.
 Bosía, r., 78.
 Bosost, p., 12, 292.
 Boumort, serra, 200, 337.
 Bresca, p., 73.
 Bretuy, p., 73.
 Burgo, p., 202.
 Burriach, 260.
 Busa, serra, 194, 338, 362.
 Buseu, p., 73.
 BUSQUETS, 96.
 CABANYES, Joan, 26.
 Cabres mortes, coll, 194.
 Cadí, serra, 226, 337, 361.
 Cadolla, p., 112.
 Caldes de Bohí, 104.
 Caldes de Malavella, p., 33.
 Caldes de Montbuy, p., 343.
 Cambrils, r., 338.
 Campdevàrol, p., 261.
 Campllonch, pla, 194.
 Camp Maurí, cova, 122.
 Camporan, serra, 111.
 Camprodon, 57, 291.
 Canal Baridana, pich, 326, 374.
 Canal de Bastanist, 370.
 Canal del Crestall, 371.
 Canalda, r., 338.
 CANALETA, Joseph, 63, 96.
 Canals, p., 73.
 Canamàs, vall, 225.
 Canejan, serra, 7.
 Canigó, pich., 191.
 Capdella, p., 76.
 Cap de Querol, pich, 338.
 Cap del Pla, serra, 339.
 Cap de la Portella, 363.
 Capestany, p., 75.
 Capllichzet, pich, 326.
 CAPMANY, Aureli, 260, 290.
 Capolat, cingles, 36, 194.
 CARBÓ, 36.
 Cardona, p., 340.
 Cardener, r., 194, 293, 338.
 CARDONA, Joan, 33.
 Cardós, vall, 165.
 Carencà, coll, 291.
 Carlit, pich, 51.
 Carol, r., 51.
 CARRERAS CANDI, F., 29, 85, 260.
 Casarill, p., 20.
 CASAS-CARBÓ, J., 33, 97, 261, 358.
 Casau, p., 20.
 CASTANYEDA, 194.
 Castell de l'Areny, p., 224.
 Castell-Estahó, p., 77.
 Castell-Lleó, 12.
 Castellar, serra, 137. [337.
 Castellar d'en Huch, p. y serra, 128.
 Castellar del Riu, p., 194, 338.
 Castellnou d'Abellanos, serra, 101.
 CASTELLÓ, 194, 224.
 CATÀ, Enrich, 63, 96.
 Catllar, serra, 291.
 Catlleràs, serra, 225, 259.

- CAVESTANY, 291.
 Céllechs, serra, 82.
 Celluy, p., 73.
 Centelles, p., 96.
 Cerbère, p., 2.
 Cerdanya, c., 52.
 Cerneda, vall, 275.
 Cervelló, p., 96.
 Cerví, pica, 65, 101.
 Cias, serra, 339.
 Cid, 194, 224.
 Cija, serra, 259, 294.
 Cirera, coll, 192.
 CLOSA, 159.
 Clot del Moro, 225.
 Clots de l'Infern, 24.
 Coforp, 36.
 COLL, 97, 159, 194.
 Collegats, estret, 69, 200.
 Collformich, 85.
 Colliure, p., 2.
 Collsacreu, 85, 160.
 Coma Armada, 262.
 Comabona, pich, 137.
 Coma de l'Orri, 291.
 COMAS, Ramon N., 260.
 COMELLA, 36, 292.
 Comià, coll, 193.
 Cominges, p., 4.
 Corniols, serra, 165.
 COMPTE, 224.
 Concròs, c., 359.
 Congost, r., 58, 113.
 Coradilles, serra, 43.
 Corbera, p. y serra, 35, 96.
 Cornases d'Aulet, 106.
 Coronas, coll, 292.
 Coroneta, pich, 38.
 Corredor, serra, 82, 85.
 Corriu, p., 328.
 Corroncuy, p., 108.
 Cortalets, refugi, 192.
 Coscastell, p., 73.
 Goscoller, serra, 339.
 Coserans, c., 49.
 Costa Cabirolera, 370.
 Costa de Cavalleria, 144.
 Costafreda, serra, 326.
 COT, 259.
 CRESPI, 36.
 Creu d'en Soler, coll, 193.
 Cuberes, serra y p., 69, 74.
 CUNILL, B., 226.
 CUNTIES, 291.
 Cuxà, 192.
 Carroca de Bellera, p., 82.
 DANÉS, 194.
 DEU, 35, 36, 96, 275.
 DOMINGO, 96.
 Dordonya, r., 5.
 Dosrius, p., 84.
 Egara, p., 318.
 Elna, p., 2.
 Encija, serra, 294, 338.
 Enseu, p., 73.
 Entecada, pich, 42.
 Envall, p. 73.
 Enveig, p., 52.
 Erdo, p., 78.
 Erill-Castell, valls, 102.
 Erinyà, congost, 103.
 Erta, vall, 101.
 Escalarre, p., 206.
 Escalette, pas, 43.
 Escaló, p., 202.
 Escart, p., 73, 202.
 Escriga, coll, 270.
 Escriu, coll, 259.
 Escunyau, p., 20.
 Espades, coll, 225.
 ESPELT, 160, 191, 224.
 Esposes, gorja, 259.
 Espot, p., 202.
 Espunyola, 36.
 Espuy, p., 77.
 Esquena d'Ase, serra, 291.
 Essera, r., 24, 292.
 ESTANY, Martí, 33.
 Estany-Tort, r., 77.
 ESTAPÉ, Pau, 33.
 Esterri d'Aneu, 166, 206.
 Estiula, serra, 193.
 Estivill, p., 77.
 Faig general, coll, 193.
 Falgars, serra y sant., 225, 263.
 Far, p., 83.
 Farga vella, salt, 225.

- FARRARONS, 36, 126, 291.
 Farrera, vall, 165.
 FELIU, 193.
 Ferrer, r., 192.
 Figueras, p., 259.
 FIGUERAS, 160, 194, 224, 275.
 Filià, r., 77.
 Flamicell, r., 76, 78.
 FLOS CALCAT, F., 260.
 Foix, p., 3, 4, 49.
 FONT, J. M.^a, 63, 96.
 FONT Y SAGUÉ, N., Pbre., 33, 60, 90,
 117, 155, 160, 189, 219, 258, 261,
 288, 323, 356, 359, 393.
 Font de Bor, 194.
 Fontfreda, pich, 51.
 Fonts del Llobregat, 127, 225.
 Fontviva, r., 51.
 Forat Fontanals, 225.
 Fòs, p., 7.
 FRAGINALS, C., 224.
 Freche, vall, 43.
 Fresser, r., 291.
 Frousac, castell, 4.
 Furcanada, pich, 23.
 GALBANY DE VINTRÓ, Carme, 194.
 GALBANY, Joseph, 33, 161.
 Gamisans, p., 135.
 Garona, r., 37, 215.
 Garós, p., 20.
 Gausach, p., 20.
 GAZA, Alfred, 33.
 GAZA, Adolf, 259.
 Geganta, coll, 291.
 Geles, serra, 23.
 Gerona, p., 259.
 Gerri de la Sal, p., 69, 201.
 Gil, p., 209.
 Gireta, port, 16.
 Girona, r., 5.
 Gironella, p., 35, 134.
 Gisclareny, vall, 270, 338.
 GISPERT, J., 130.
 Gombreny, p., 262.
 Gosch, N., 97, 126, 192, 292.
 Gòsol, p., 259, 276.
 Gra de Fajol, pich, 291.
 Gramenet, p., 77.
 Granollers, p., 343.
 Grats, coll, 127.
 Grau de la Foradada, 194.
 Greixa, serra, 259, 264, 337.
 Gresolet, sant., 272, 338.
 Guardia, serra, 133.
 Güell de Jueu, r., 23.
 Guillerries, c., 53, 98.
 Guingueta, 204.
 Hospitalet, p. 50.
 Hostal Nou de Bagà, 259.
 HUCH DE MATAPLANA, 176.
 HUCH ROGER DE PALLARS, 177.
 Iglesias, p., 78.
 Isabarre, p., 209.
 Japó, 194.
 Joell, coll, 36.
 JOLIS, Eudald, Pbre., 261.
 JORDÁ, 259.
 Josa, coll, 326, 363.
 Jou, coll, 264, 336, 377.
 Jueu, r., 23, 292.
 JUNQUERA, 194.
 La Garriga, p., 97, 343.
 La Guardia, sant., 136.
 Lanós, estany, 98.
 La Nou, p., 225.
 La Plana, 77.
 La Portella, 225.
 La Quar, 224.
 Larent, p., 77.
 LARSEGUI, 97, 191, 194, 291.
 La Tor, igl., 139.
 Lavansa, vall, 275.
 Les, p., 12.
 Les Bordes, p., 12, 20, 292.
 Leucata, cap, 367.
 Loures, p., 4.
 Llaborre, p., 202.
 Lladó, p., 126.
 Lladoner, r., 97.
 Llanàs, p., 291.
 LLATAS, Emili, 63, 96, 224, 259, 392.
 Llaureda, serra, 87.
 LLAVERIAS, J., 133, 193.
 Llavorsí, p., 201.

- Llebata, vall, 78.
 Llenguadoc, c., 2.
 Lleyda, 190, 392.
 Llinars, p., 84, 338.
 Llobregat, r., 58, 85, 116, 337.
 LORENS, Sara, 64, 129.
 Llúria, vall, 271, 338.

 Mall de l'Artiga, 48.
 Malehides, serres, 8, 40, 102, 216, 292.
 Malpàs, vall, 102.
 Manyanet, p., 78.
 Mardàs, r., 193, 262, 337. [339.
 Mare de Déu de l'Hort, serra, 194,
 Mare de Déu del Mont, serra, 126.
 Maresma, c., 25.
 Margansol, vall, 224.
 MARGINEDA, 194.
 Marignac, p., 3.
 MARINÉ, 194, 224.
 Maripol, vall, 327.
 Marlés, Santa Maria, 140.
 Marlés, vall, 137, 193.
 MARQUÉS, 291.
 Marrana, coll, 291.
 MARTORELL, Geroni, 63, 96, 159, 259,
 Mascaró, coll, 225. [391.
 Masivert, r., 101.
 Masnou, p., 25.
 MASSÓ TORRENTS, J., 161.
 Matamala, serra, 146, 193.
 MEILLON, Alfons, 95, 290.
 Meles, r., 7.
 Mentuy, p., 76.
 Merola, serra, 137.
 Merolla, coll, 225, 262.
 Metge, r., 35, 194.
 MILLET, 225.
 MILLET, Tomàs, 36, 127, 291.
 Mina, pich, 42. [293.
 MIRÉ, Manel, 35, 96, 97, 192, 225,
 MITJANS, Bartomeu, 1, 33, 192, 261,
 Mogent, r., 85, 113. [292.
 Moixaró, serra, 137, 259, 264.
 Mola, serra, 326.
 Molló, p., 291.
 Mondony, r., 193.
 Mont, p., 15.
 Montalegre, serra, 85, 194.
 Mont-Corbisson, 20.
 Montcortès, p., 73.
 Montcortès, estany, 75.
 Montgarri, sant., 210.
 Montgrony, 127, 224, 262.
 Montiberrí, p. y serra, 105.
 Montjoya, port, 24.
 Montlluís, p., 52.
 Montmany, serra, 86, 97.
 Montmell, serra, 271.
 Montrejeau, p., 2.
 Montrós, p., 77.
 Montseny, 36, 53, 85.
 Montserrat, 57.
 Montsó, p., 73.
 MORA, 224, 292.
 MORELLÓ, J., 130, 185, 190, 216.
 Morolla, coll, 337.
 MORRISON, T., 25.
 Morro Negre, coll, 377.
 Muret, p., 3.
 Murens, 291.

 Nahens, p., 112.
 Narbona, 2.
 Navata, p., 126.
 Negre, r. (Aran), 15.
 Negre, r. (Solsona), 340.
 Negre, pich, 51.
 Noguera-Pallaresa, r., 69, 171.
 Noguera-Ribagorçana, r., 69, 102.
 Nou Creus, coll, 291.
 NOVELLAS, Antoni, 393.
 NOVELLAS, Francisco, 359.
 Nuria, sant., 290.

 Obeix, p., 77.
 Ocata, p., 25.
 Oden, r., 338.
 OLIVER, 291.
 Olot, p., 57, 226.
 OLLER, Narcís, 161.
 Oo, serra, 46.
 Osca, prov., 8.

 Padró dels Quatre Batlles, serra, 137,
 Padrós, 219, 244. [264.
 PAGÉS, Vicens, 133.
 PAGÉS, Herminia, 194.
 PAGÉS RUEDA, Pere, 33, 194, 195, 278,
 308, 340.

- Pal, coll, 137, 264.
 Palautordera, p., 191.
 Palomera, coll, 193.
 Pallars, c., 8, 173.
 Pamiers, p., 3.
 Pamplona, 130.
 Paradell, serra, 264.
 Pardinella, coll, 127.
 Parpers, serra, 82.
 Pas de l'Os, 225.
 PASCUAL, Pere, 26.
 Pau, p., 3.
 Pauls, p., 77.
 Pedra y Coma, p., 327.
 Pedraforca, serra, 195, 259, 293, 338.
 Pedret, p., 224.
 Peguera, serra, 264.
 PELLICER, J. M.^a, 25, 34.
 Penadès, c., 57.
 Pendís, coll, 137, 264.
 Pentina, serra, 69.
 Peracals, serra, 75.
 Peralada, p., 259.
 Peramea, p., 73.
 Peranera, r., 101.
 Perdigueró, pich, 42.
 PEREZ, 194.
 PERICAS, J. M.^a, 161, 224.
 Perpinyà, p., 2.
 Perves, p., 101.
 Perxa, coll, 52, 367.
 Pessó, c., 24.
 Pi de les Tres branques, 91, 324.
 Picada, port, 19, 44, 292.
 Picanill, serra, 377.
 PIERA, J., 226.
 Pinós, serra, 133.
 Pinya, r., 139.
 Pinyana, p., 111.
 Pique, r., 24.
 Pirineu, 94, 155, 288.
 Pla de Beret, 8.
 Pla de la Calma, 85.
 Pla de Campllonch, 91.
 Pla de Corts, c., 75.
 Pla dels Hospitalets, 291.
 Pla de Pujals, 137.
 PLANAS, Ll. y J., 63, 96, 194, 224.
 PLANELLA, 96.
 Pobellar, p., 77.
 Pobla de Lillet, p., 127, 224, 262.
 Pobla de Segur, p., 77, 113.
 Pobleta de Bellvehí, p., 73, 76.
 Pomeró, pich, 23, 292.
 PONCE, 224.
 PONS Y MASSAVEU, 161.
 Pontau, p., 12.
 PONT, Pere, 224, 290.
 Pont de Raventí, p., 379.
 Pont de Rey, 5.
 Pont de Suert, p., 102.
 Port del Comte, coll y serra, 194, 338, 363.
 Porta, p., 52.
 Porté, p., 51.
 Portell de l'Os, 363.
 Portet, p., 3.
 Porthús, pas, 107.
 Portilló de Bosost, 19.
 Portilló de Burbe, 12.
 Port-Vendres, p., 2.
 Posets, pich, 46.
 Pous, 160.
 Prades, p., 192.
 Prades, serra, 53.
 Prats de Lluçanès, p., 141.
 Puig de l'Oller, 86.
 Puig-graciós, 97.
 Puigllansada, pich, 137, 264, 337.
 Puigmal, pich, 290.
 Puigreig, p., 35, 133.
 Puigsacalm, 392.
 Pujol, p., 73.
 Puigsobirà de Canalda, 338.
 PULIDO, 126.
 PUNTAS, J., 133.
 Puig de Bacierno, 213.
 Puig de la Bonaigua, 206.
 Puyané, pich, 42.
 Puigmorens, port, 50.
 Queralt, sant. y serra, 35, 118, 260.
 Querot Negre, vall, 378.
 RAGUER, Tomàs, 261.
 RAHOLA, Frederich, 392.
 Rasa de les Tarteres, 327.
 Rasos d'Alp, 264.
 Rasos de Peguera, 35.
 REIG Y Fiol, Pere, 97, 194.

- RELAT, J., 133.
 Ribagorça, 68, 227.
 RIBERA, Bonaventura, Pbre., 63, 94,
 124, 260.
 Ribesaltes, pich, 48.
 Ricuerna, r., 77.
 Rigart, r., 137.
 Ripoll, p., 159.
 Ripollès, c., 261.
 Riutort, r., 337.
 Rivera Salada, 338.
 Roca Colom, pich, 359.
 Rocafortada, congost, 339.
 ROCAFORT SAMSÓ, Ceferí, 33, 65, 82,
 113, 161.
 Roca Mussolera, 379.
 RODRIGUEZ ALCÁNTARA, M., 190, 260,
 ROMANÍ, 126. [392.
 Romingau, 43.
 Roncesvalles, p., 130.
 Roques d'en Palomar, 378.
 Roques de Gatzera, 225.
 ROSALS, Joan, 96, 193.
 Roset, castell, 225.
 Rosselló, c., 2.

 Saboredó, vall, 215.
 Saint-Beat, p., 6.
 Saint-Bertran de Cominges, p., 4.
 Saint-Girons, p., 3, 49.
 Saint-Martory, p., 3.
 Salardú, p., 20.
 Salat, r., 3, 49.
 Salau, port, 165, 210.
 Saldes, r., 270, 326, 338.
 Salies, cast., 4.
 Salvaguarda, pich, 42.
 SANTANDREU de Son Garbeta, 65.
 Sant Andreu de Llanars, p., 142.
 Sant Beat, ermita, 204.
 Sant Celoni, p., 160.
 Sant Cerní, p., 194.
 Sant Esteve de Castellar, p., 311.
 Sant Esteve y Santa Maria de Palau-
 tordera, 36.
 Sant Esteve de Valloriola, 134.
 Sant Genís de Bellera, monast., 77.
 Sant Gervàs, serra, 105.
 Sant Iscle de Vallalta, p., 191.
 Sant Jaume de Frontanyà, p., 193.

 Sant Joan de las Abadesses, p., 57, 159,
 226.
 Sant Joan de Cornudell, p., 225.
 Sant Joan de l'Herm, serra, 205.
 Sant Joan de Vinyafrescal, p., 73.
 Sant Julià de Cerdanyola, vall, 259.
 Sant Llorenç dels Morunys, p., 328.
 Sant Llorenç del Munt, sant., 57, 88,
 224.
 Sant Llorenç dels Piteus, p., 194.
 Sant March, serra, 264.
 Sant March d'Estiula, pich, 193.
 Sant Marsal, sant., 36.
 Sant Martí de Canals, p., 73.
 Sant Martí de Centelles, p., 96.
 Sant Miquel del Fay, 56.
 Sant Pau de Pinós, 145.
 Sant Pere Casserres, 229.
 Sant Pere d'Escaló, 202.
 Sant Pere de Grau d'Escales, igl., 194.
 Sant Pol, p., 191.
 Sant Pons, 96.
 Sant Quirse de Rose, p., 206.
 Sant Roch, coll, 106.
 Sant Romà de la Clusa, 224.
 Sant Salvador, serra, 36.
 Santa Fe, vall, 161.
 Santa Cecília de Riutort, igl., 128.
 Santa Maria de Labaix, 103.
 SANTAMARIA, A., 96, 97, 126, 127, 192,
 Saportega, serra, 23. [224.
 Sargantaner, r., 379.
 Saumaga, serra, 24.
 SEGALÀ, Ricart, 63.
 Segre, r., 275.
 Selva, c., 53.
 Senterada, p., 77, 81.
 Sentís, p., 82.
 Sera, serra, 339.
 Serinyà, p., 259.
 Serra Degollats, 143.
 Serra Negra, 23.
 Serra Pedregosa, 137.
 Serraspinga, 75.
 SERRA, 126, 261, 291, 224.
 SERRA, Rossendo, 34, 66, 98, 129, 132,
 162, 260, 358, 359, 391, 394.
 Set Cases, p., 291.
 Set Riveretes, 194.
 SIMON PUNTÍ, 190.

- Sobol, serra, 339.
 Socis, p., 73.
 SOLER, Juli, 25, 33, 52, 65, 190, 227, 292.
 SOLER ESCOFET, 96, 98, 195, 291.
 SOLIBES, pintor, 336.
 Solsona, p., 340.
 Sopenyra, congost, 107.
 Son, p., 206.
 Sorpe, p., 210.
 Sorribes, vall, 259, 299.

 Tabescan, serra, 165.
 Tarascó, p., 3.
 Tarbes, 3.
 Tagamanent, p., 85.
 Tagast, 35.
 Tancalaporta, coll, 264, 364.
 Tapioles, p., 191.
 TARRAGÓ, 225, 291.
 Tarragona, p., 226.
 Tarrassa, p., 317, 343.
 TARRÉ, E., 161.
 Taurinyà, p., 192.
 Tauler, coll, 294.
 Tech, r., 192.
 TEIXIDÓ, J., 126, 224.
 TEIXIDOR, Pau, 98, 222, 247.
 TELL LAFONT, G., 161.
 Ter, r., 85.
 Teso, pich, 206.
 Tey, coll, 225.
 Tibidabo, serra, 53, 85.
 Tirapit, serra, 291.
 Tor de l'Espà, 194.
 TORRAS, César, August, 32, 35, 133, 149, 162, 193, 194, 224, 226, 259, 261, 291, 358, 359, 379, 392.
 TORRAS BUXEDA, César, 133, 224, 259, 261, 291.
 TORRAS BUXEDA, J. M.^a, 133, 225, 259, 261, 291.
 TORRAS BUXEDA, Oscar, 35, 291.
 Tordera, r., 36, 58, 85, 116.
 Torre de Capdella, p., 77.
 Torre de Tamurcia, p., 107.
 TORRUS, M. y J., 291.
 Tossal, p., 111.
 Tossals, serra, 35, 137.
 Tosses, coll, 337, 363, 367.

 Toulouse, p., 1.
 Tour, La, p., 52.
 Trapa, coll, 137, 259, 294, 338.
 Tredòs, p., 215.
 Tremp, p., 165.
 Tres Canaletes, pich, 326.
 TRESSERA, 97, 160, 191, 194.
 Trevil, cingles, 194.
 Tronju, serra, 87.
 Tuch de Cabrirols, 42.
 Tuch del Pla de la Serra, 42.
 Turó del Vent, 82.

 UBACH Y VINYETA, 161.
 Ull de Ter, 291.
 Unarre, vall, 204.
 Ur, p, 52.
 Urets, port, 16.
 Useu, p., 73.

 Valencia de Pallars, p., 210.
 Vallcebre, p., 259, 378.
 Vallhibierna, 292.
 VALLHONRAT, 160.
 Vallès, c., 33, 52, 85, 113, 149, 185, 216, 247, 278, 308, 340, 379.
 Vallmanya, 86, 192.
 VALLS, J., Pbre., 142.
 VALLS, LL., 126.
 VANTEREN, Ricart, 63, 96.
 Vena, coll, 270.
 VERDAGUER, Mn. Cinto, 161.
 Verdet, coll, 297.
 Vich, plana, 57.
 VIDAL, Eduard, 33, 126, 192, 225, 291.
 Viella, p., 15, 292.
 Viella, port, 16.
 VILA, Antoni, Pbre., 196.
 Vilà, p., 15.
 Vilabella, p., 221.
 Vilabertran, p., 259.
 Vilacireres, p., 328.
 Vilach, serra, 15.
 Viladeura, coll, 194.
 Vilafranca de Conflent, p., 52.
 Vilallonga, p., 291.
 VINTRÓ, Juli, 190, 194, 261.
 Viu de Llebata, p., 101.

 Xerallo, p., 101.

TAULA GENERAL

	Pàgs.
Alts Pirineus. — Una excursió al Port de Benasque per la Vall d'Aran, en ple hivern, per <i>Juli Soler y Santaló</i> .	1, 37
Excursió a la casa romana d'Ocata (Masnou), per <i>Francesch Carreras y Candi</i> .	25
Lo Vallès. — Circunstancies naturals y històriques que determinen aquesta comarca, per <i>Norbert Font y Sagué</i> , Pbre.	52, 85, 113, 149, 185, 216, 247, 278, 308, 340, 379.
Del Noguera-Pallaresa al Noguera-Ribagorçana a través del Flamisell. Ascensió a la serra de Sant Gervàs, per <i>Ceferi Rocafort y Samsó</i> .	69, 101
Excursió als orígens de la riera d'Argentona (rectificació), per <i>Francesch Carreras y Candi</i> .	82
Notes del Bergadà, per <i>Bonaventura Ribera</i> , Pbre.	90, 118
Pireneu, per <i>Alfons Meillon</i> .	94, 155, 288, 356
Excursió a les serres de Guardia y Pinós, per <i>César August Torras</i> .	133
La Vall d'Aneu, per <i>Joaquim Morelló</i> .	165, 197
Una nova necròpolis proto-històrica: la necròpolis de Padrós, per <i>Pau Teixidor y Tarrida</i> .	219, 244
Sant Pere de Casseres, per <i>Joseph M.ª Pericas</i> .	229
Excursió al Ripollès y Alts Bergadà y Cardoner. Escalada al Pedraforca, per <i>Pere Pagès y Rueda</i> .	261, 293, 325
De cap a cap de la serra de Cadí, per <i>César August Torras</i> .	361
SECCIÓ OFICIAL:	
— Socis entrats, pp. 31, 124, 222, 323.	
— Donatius pera la Biblioteca, pp. 32, 125, 223, 324.	
— Donatius pera'l Museu y Col·leccions, pp. 32, 223, 324.	
CRÒNICA DEL CENTRE:	
— Sessions oficials: Junta general ordinària, p. 32. — Constitució de la Secció d'Arquitectura, p. 62. — Festa patronal de Sant Jordi, p. 161. — Junta general extraordinària, p. 226. — Constitució de la Secció Folk-lòrica, p. 260. — Sessió inaugural, p. 357.	
— Sessió preparatoria, p. 36.	
— Excursions: A Berga, Rasos de Peguera y serres de Corbera, Queralt y els Tossals, p. 35. — Al Montseny, p. 36. — Al Tibidabo. Dinar anyal, p. 63. — A la vila y castell de Centelles, p. 96. — A Cervelló, Sant Pons y Corbera, p. 96. — A Puiggraciós, Montmany y La Garriga, p. 97. — A la serra de la Mare de Déu del Mont, p. 126. — A Montgrony, Fonts del Llobregat y Pobla de Lillet, p. 127. — A Sant Joan de les Abadesses y Ripoll, p. 159. — De Sant Celoni a Arenys de Mar, 160. — De Palautordera a Tapioles, Pedra Gentil, Sant Iscle de Vallalta y Sant Pol, p. 191. — Al Canigó, p. 191. — A la vall del Marlés y serres de Matamala y Estiula, p. 193. — A Sant Llorenç dels Piteus, Fonts del Cardoner y montanyes de la Mare de Déu de l'Hort y de Busa, p. 194. —	

- A la cartoixa de Montalegre, p. 194. — A Sant Llorenç del Munt, p. 224. — Al Castell de l'Areny, La Quar, Sant Romà de la Clusa, La Pobla y Montgrony, p. 224. — A Girona. Banyoles, Serinyà, Besalú y Figueres, p. 259. — A la serra d'en Cija, Pedraforca y Penyes altes de Moixaró, p. 259. — A Nuria y Puigmal, p. 290. — A Camprodon, Ull de Ter, cim de Bastiments y Nuria, p. 291. — A la vall d'Aran. Ascensió al pich d'Aneto, p. 291. — A Merola, Fonollet y Casserres, p. 390. — A Gavà, Brugués y castell d'Aramprunyà, p. 391.
- Conferències: El Vallès, circumstàncies naturals y històriques que determinen aquesta comarca, p. 33. — Caldes de Malavella y son manantial «Els Bullidors», p. 33. — En Joseph M.ª Pellicer de Dou, p. 34. — Notes del Bergadà, p. 63. — Una excursió a la casa romana d'Ocata, p. 64. — La llegenda de Santa Lena, p. 64. — Diccionari de la llengua catalana, p. 65. — Ascensió a la Pica de Cerví (Pallars), p. 65. — Punt de vista històric sobre les transformacions del litoral del Rosselló, p. 97. — Excursió al Montseny y Guillerries, p. 98. — La necròpolis de Padrós, p. 98. — Excursió a l'estany de Lanós, p. 98. — L'art modern a Catalunya, p. 128. — Un planter d'escriptoros catalanes, p. 129. — La vall d'Aneu, p. 130. — De Pamplona a Roncesvalles, p. 130. — Una visita a les mines d'Almadèn, p. 160. — Una excursió al pich de Balandrau, p. 161. — Una excursió a la vall d'Andorra, p. 195. — Una ascensió al Pedraforca, p. 195. — Impressions d'un viatge al Japó, p. 195. — Estudi monogràfic del Santuari de Bellmunt, p. 196. — De cap a cap de la serra de Cadí, p. 226. — De Sant Joan de les Abadesses a Olot y Girona, p. 226. — Una visita a Tarragona, p. 226. — De Camprodon a Bagà, p. 227. — Serra de Moixaró, p. 260. — El castell de Burriach, p. 260. — Sant Pere Casserres, p. 260. — El Santuari de Queralt, p. 260. — Instruccions sobre l'anotació folk-lòrica, p. 358. — De Bagà a Camprodon, per la carena pirenenca, p. 358. — Excursió a Roca Colom y comarcada de Concròs, p. 359. — Origen de les rondalles, p. 391. — Cançons populars, p. 391. — Notes folk-lòriques d'Andalusia, p. 391. — L'història de l'arquitectura catalana y l'educació de l'arquitecte, p. 392. — Estudi de la catedral vella de Lleyda, p. 392. — Vall de Marlés, p. 392. — Una eixida de sol desde Puigsacalm, p. 392. — Una excursió a Lleyda, p. 392. — Una excursió imaginària a Cap de Creus, p. 392.
- CURSOS: De Geologia, pel Dr. Font y Sagué, p. 359, 393. — Geografia Física, pel Dr. Novellas, p. 360, 393. — Historia de la Literatura Catalana, per R. Serra, p. 66, 98, 130, 162, 360, 394. — Plan d'excursions pera la primavera de 1904, p. 164. — Id. id. pera l'estiu de 1904, p. 227.
- VISITES: A la casa-torre del Marquès de Casa Brusi, p. 190. — A la ciutat de Lleyda, p. 190. — A la Colonia Güell, p. 390.
- Cambi de publicacions, p. 29.
- CRÒNICA EXTRANJERA, p. 61.
- NOVES, pp. 164, 228, 260, 324.
- Avis, p. 395.
- Index alfabètic de noms propis, p. 397.

GRAVATS

	<u>Pàgs.</u>
Les Bordes	9
Iglesia de Viella	13
Porta de l'iglesia de Betren	17
La Ribera de l'Artiga de Lin	21
Capitell romà trobat a Ocata	27
Lo cap del Port de la Picada	44
La Ribera de Benasque desde'l Cap del Port	45
Gerri	70
Monastir de Gerri	71
Çarroca de Bellera	79
Imatge de la Verge de Bellera	81
Planta del Castellot (Céllechs)	83
Planta del Castell del Far	83
Planta de la <i>hibernacula</i> ? del turó del Vent	84
Capitells de Santa Maria de Labaix	103
Pont de Suert	104
Iglesia de Corroncuy	108
Vall de Pinyana. Tossal de la Bedoga d'Adons	109
La casa encantada. Dolmen de Pinyana	112
Serra de Guardia	135
Iglesia de La Tor	139
Una sortida de sol al Lluçanès	141
Sant Andreu de Llanars	143
Serra de Degollats	144
Alsinar de Pinós	145
Absis del santuari de Pinós	147
Porxada del santuari de Pinós	148
La vall d'Aneu	165
Detall del port de la Bonaigua	168
Vall d'Aneu. Vores del Noguera Pallaresa	171
Id. Vores del Noguera	172
Pont d'Esterri	179
Llibre de les ordinacions de la vall d'Aneu	181
Esterri. Carrer Major	199
Pas de Callegats. L'Argenteria	201
Vall d'Aneu. Pont de la Torrassa	203
El Mall («Massa de Rotlant»)	203
La Guingueta	205
Vila y pla d'Esterri	205
Esterri. Pont y resclosa del Molí	207
Recolecció de l'herba	207
Torra de Port Aran	209
Castell de Pallars o de Valencia	211
Coll de Baciero y puig de la Bonaigua	213

	Pàgs.
Bonaigua. Cap del Port.	215
Sant Pere de Casserres. Planta.	232
Id. id. Dibuix d'estructura	233
Id. id. Vista exterior.	236
Id. id. Interior de l'iglesia	240
Plaça de Bagà	265
Creu processonal de l'iglesia de Bagà	267
Pedraforca desde'l coll de l'Escriga	270
La vall de Gresolet	273
Pedraforca desde sobre'l Collell	276
Plaça de Gòsol	277
El Pedraforca de desde damunt la ribera de Saldes	295
Les Set-fonts	296
Dalt del Pedraforca. Canal dels Cabirols	300
Pujant al darrer cim de Pedraforca.	302
Al cim de Pedraforca	304
Vista de Gòsol desde'l serrat de la Guardia	307
Pedraforca desde'l coll de Gòsol	326
Plaça de Sant Llorenç de Morunys.	329
Capella de la Pietat.	331
Retaule de la Capella de la Pietat	333
Fragment del retaule de la Pietat	335
Serra de Cadí desde la plaça de Gòsol	362
Id. desde la Canal de Bastanist.	366
Id. Canal de Bastanist	369
Id. Pas del Cabirol	371
Id. Canal de Cava	372
Id. Canal de la Font del Crestall	373
Id. Canal del Moscart	375
Vallès. I. Fragment de la carta «Aragonia et Catalonia»	381
Id. II. Id. id. «Cataloniæ principatus descriptió nova».	382
Id. III. Id. id. «Cataloniæ principatus»	384
Id. IV. Id. id. «Description de Catalogne»	385
Id. V. Id. id. «La Catalogne»	387

LAMINES APART

Les Montanyes Malehides (vista desde'l Cap del Port de Benasque)	40
Els Clots de l'Infern (vall d'Aran)	44
Una avalanxa al Pich Salana (vall d'Aran).	48
Assaig de Carta geològica de la comarca del Vallès	60